DOROMB

Közköltészeti tanulmányok
3.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

r e c i t i
Budapest • 2014

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti,* az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Pannónia Print Kft.

TARI LUJZA

Szövegösszevonás és tiszta szövegközlés a *Népdalok és mondák*ban

A 200 éve született Erdélyi János emlékére

I. A népdalkutatás mint irodalmi és zenei program a reformkorban

A népdalgyűjtések megindulásának és a népdalfogalom kialakulásának hazai története az irodalom-, a folklór- és a zenetudomány részéről bár sokoldalúan feldolgozott, lényegében kimeríthetetlen témája e diszciplínáknak.[1] Horváth Jánosnak a legszorosabban értelmezett hazai kezdetekről, a magyar irodalmi népiesség kezdeteiről szóló munkája[2] óta különböző tanulmányok tárgyalják, hogyan indult meg Magyarországon jórészt J. G. Herder hatására, hagyománymentő szándékkal a népköltészeti szövegek gyűjtése Révai Miklós 1782-es felhívása, majd Kultsár István megismételt figyelemfelkeltése nyomán.[3] Legfrissebben Csörsz Rumen István és Voigt Vilmos fordított figyelmet

1 Az Erdélyi János bicentenáriuma tiszteletére készült tanulmányok többnyire szintén foglalkoznak a témával. Például: Küllős Imola, *Szikra? Fatörzs? Forrás?: Adatok Erdélyi János néphagyomány-felfogásához és népköltészet-ismeretéhez,* ItK, 118(2014), 595–610, itt: 596–597; Szilágyi Márton, *Erdélyi János és az irodalmi népiesség,* ItK, 118(2014), 519–525.

2 Horváth János, *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig,* Bp., MTA, 1927 (1978[2]).

3 A bőséges irodalomból e helyen a következő népzenetudományi munkákat említjük: Kodály Zoltán, *Magyar zenei folklór 110 év előtt: Mindszenty Dániel és Udvardy János* (1943) = Uő, *Visszatekintés: Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok,* II. s. a. r., bibliogr. jegyz. Bónis Ferenc, Bp., Argumentum, 2007 (Magyar Zenetudomány, 6), 155–183; Uő, *Előszó = Gyermekjátékok,* s. a. r. Kerényi György, Bp., Akadémiai, 1951 (A Magyar Népzene Tára, 1), VII–XVIII; Tari Lujza, *Beiträge zur Entstehung des Volksliedbegriffes und zum deutschen Material ungarischer Notenhandschriften vom Anfang des 19. Jahrhunderts = Festschrift Walter Wiora,* hg. Christoph-Hellmut Mahling, Ruth Seiberts, Tutzing, Hans Schneider Verlag, 1997, 492–536. A XX. század második felében készült hazai és nemzetközi munkák arra is utalnak, hogy a néphagyomány klasszikus művei Európában többnyire a XVIII. században fogalmazódnak meg, de a folklór iránti érdeklődés jóval korábbi. A nemzetközi előzményekről: Giuseppe Cocchiara, *Az európai folklór története,* bev., kieg. Ortutay Gyula, Bp., Gondolat, 1962; Rajeczky Benjamin, *A népzenekutatás története,* Bp., OKK Módszertani Intézet, 1986 (Népzenei Füzetek); Doris Stockmann, *Wissenschaftsgeschichte und Forschungsmethoden: Volksmusiksammlung- und Forschung seit Herder = Volks- und Popularmusik in Europa,* hg. Doris Stockmann in Zusammenarbeit mit Andreas

a kezdetekre.[4] Csörsz joggal hangsúlyozza, hogy a kezdeti népköltészeti érdeklődés nem folklór kiindulópontú, a korabeli szövegek vizsgálata sem ilyen, hanem irodalmi nézőpontból történt, maga az összegyűjtött szövegkészlet pedig – mely a maga korában részben kéziratokban maradt, részben megjelent kiadásban – elsősorban közköltészeti jellegű.[5]

E gondolat: „alten Nationalliedern" gyűjtése „becsületes honfitársaktól",[6] Herdertől indult, s a legközvetlenebb hatást a német nyelvterületre (azon belül az értelmiségi rétegre) gyakorolta.[7]

A nemzetközi kutatás már a XX. század első felétől kezdve törekszik a népdalkutatás történetének feltárására, s azon belül is elsősorban Herder hatásának és a népdal fogalmának megvilágítására.[8] A népzenetudomány részéről jelentősek e témában Walter Wiora munkái, aki arra is felhívta a figyelmet, hogy Herder nem magát a *Volkslied* fogalmat találta ki, csak egy új nevet alkalmazott arra, ami különböző elnevezésekkel (*melos pastorales, cantus vulgi, musica vulgaris, musica inculta, musica trivialis* stb.) már az antik kultúrákban is élt. Véleménye szerint a népdalt (népzenét) azért nem volt szükséges egyetlen kötött

---

Michel, Laaber, Laaber-Verlag, 1992 (Neues Handbuch der Musikwissenschaft, hg. Carl Dahlhaus, 12), 1–40. Az utóbbi kötetben kiemelik, hogy Angliában és Skóciában a XVII. század második felétől folyamatosan jelennek meg nyomtatásban népi tánczenék. Az egyik leghíresebb közülük John Playford *The English Dancing Master* címmel, 1651–1728 között megjelentetett sorozata; *uo.,* 7.

4 Csörsz Rumen István, *Kultsár István és a Hasznos Mulatságok „köznépi dall"-ai (1818–1828) = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 2,* szerk. Csörsz Rumen István, Bp., Reciti, 2013, 143–204; Voigt Vilmos, *Rumy Károly György magyar népdalai – John Bowring számára = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 1,* szerk. Csörsz Rumen István, Bp., Reciti, 2012, 217–243.

5 A váci *Énekes Gyűjtemény* kiadás- és recepciótörténetét vizsgálva joggal állapítja meg: „Az *Énekes Gyűjtemény* kutatásában a fentiek hangsúlyozása ellenére [hogy ugyanis e gyűjteményben nem népdalszövegekről, hanem általában az énekelt költészet darabjairól van szó] később is a folklorisztika szempontjai maradtak túlsúlyban, holott e forrás épp innen nézve a legkevésbé beszédes. Csörsz Rumen István, *Az első magyar lírai antológia: a váci* Énekes Gyűjtemény *(1799, 1801, 1803, 1823) = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 1, i. m.,* 142.

6 Johann Gottfried Herder, *Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian und die Lieder der Völker (1773).* Idézi: Walter Deutsch, Gerlinde Haid, Herbert Zeman, *Das Volkslied in Österreich: Ein Gattungsgeschichtliches Handbuch,* Wien, Holzhauser, 1993, 8.

7 „Németországban, ahol Herder eszméi […] a legkedvezőbb talajra találtak, […] a népdalkiadványok a kutató szerkesztők számára magas állami elismerést hoztak." Rajeczky, *i. m.,* 9–10. Vö. Walter Wiora, *Herders Ideen zur Geschichte der Musik* (1953) = W. W., *Historische und systematische Musikwissenschaft: Ausgewählte Aufsätze*, hg. von Hellmut Kühn, Christoph-Hellmut Mahling, Tutzing, 1972, 36–87. Herder eszméinek kiteljesedését L. A. Arnim és C. Brentano *Des Knaben Wunderhorn*ja jelenti: Deutsch–Haid–Zeman, *i. m.,* 8. A „Kuhreihen"-től, Alphornblasen-tól Beethoven egy zongoravariációjáig: Tari Lujza, *Schweizerlied,* Magyar Zene, 48(2010)/2, 225–236.

8 Kutatástörténeti összefoglalás pl. Rolf Wilhelm Brednich, Lutz Röhrich, Wolfgang Suppan, *Historische und systematische, interethnische Beziehungen – Musikethnologie = Handbuch des Volksliedes,* II, München, 1975.

terminussal megnevezni, mert a sokféle név alatt is egyértelmű jelentéstartalommal bírt az antik világ óta.[9]

Noha a szájhagyományban élő, mindenki által használt zene és a szigorúan kötött, kultúránként változó időtől írásban is rögzített, professzionisták által gyakorolt zene különbsége köztudott tény volt, a gyűjtések megindulásakor sokféleképp értelmezték a népdal kifejezést. A tapasztalat birtokában mindamellett általában az alsóbb néprétegek körében keresték azokat. Osztrák területen például a népdalok iránti érdeklődés még térképészeti-statisztikai felmérések melléktermékeként is megjelenik. Így pl. egy steiermarki faluban 1803-ban készült felmérés melléktermékeként a *Volksliedaufzeichnungen* című rész. Egy Tirol statisztikáját bemutató, 1807-ben készült munkában dallamfeljegyzések is vannak. 1811-ben már kérdőív készült a nép közt élő szokások, dallamok, hangszerek összegyűjtését segítendő. 1818-ban a Gesellschaft der Musikfreunde in Wien titkára, Joseph von Sonnleithner (1766–1835) már a szisztematikus gyűjtést szorgalmazta, melyhez magas rangú politikusok támogatását is megnyerte. Osztrák területen az 1840-es évekig kiszélesedett a kérdőíves gyűjtési akció, melynek segítségével a közgyűjtemény létrehozását tervezték. Közben pedig, mint nálunk is, a felhívásoktól függetlenül, egyéni használatra szánt kéziratos kottás, illetve szöveges gyűjtemények is keletkeztek.[10] H. E. J. von Lannoy osztrák zeneszerző 1837-ben egy írásában emelte ki a gyűjtések fontosságát, egyben pedig igyekezett meghatározni a nemzeti zene fogalmát. Ezen túlmenően jelezte, hogy hasznosnak tartaná egy európai dallamgyűjtemény összeállítását:

> A nemzeti zene felöleli mindazokat a dallamokat, amelyek egy nemzet sajátjai, amelyekben kifejeződik az adott nép karaktere, melyeknek formája, dallammozgása, hangsora, hangneme különbözik a más országokban használatos dallamoktól […]. A különböző nemzeti dallamok alapos összeállítása tanulságos és szórakoztató mű lenne, egyben pedig kincsesbánya lehetne a komponisták számára, akik azokban egy egész sor új gondolatot találhatnának […]. Az igazi népdalok és néptáncok egyre ritkábbak lesznek. Azért sietni kell összegyűjteni a nemzet egyszerű hangjait.[11]

9 Walter Wiora, *Das Alter des Begriffes Volkslied und Cantus vulgi,* Die Musikforschung, 23–24(1970–1971), 420–428, 299–301. Véleményét osztja Rajeczky Benjamin is: a középkori elméletírók is számon tartották és az „ars"-tól megkülönböztették a szabályokba nem foglalható „inculta" zenét. Rajeczky, *i. m.,* 6. Idehaza a zenével összefüggésben Kodály Zoltánnak köszönhetjük az első kutatástörténeti összefoglalásokat. Kodály, *Előszó, i. m.*

10 Deutsch–Haid–Zeman, *i. m.,* 8–9.

11 Wolfgang Suppan, *Heinrich Eduard Josef von Lannoy (1787–1853) Leben und Werke,* Graz, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1960 (Steirischer Tonkünstlerbund Musik aus der Steiermark, 4/2), 75–76.

Noha a kezdő lépések már több országban megtörténtek, az európai gyűjtemény gondolata még túl korai ekkoriban. Amely országban elkezdődik a szájhagyományban élő dalok összegyűjtése, ott az adott ország közdalait, részben népdalait és istenes énekeit jegyzik föl, pontosabban gyakran csak a szövegüket.[12] A hangszeres zene bizonyos értelemben előbb jár: a XVIII. században és a XVIII–XIX. század fordulóján saját használatra készített, hangszeres darabokat tartalmazó kottás gyűjtemények, valamint a kottakiadványok aránylag bőven tartalmaznak európai tánczenei anyagot. Mindez az adott táncok, illetve dallamaik divatjával magyarázható.[13] Az európai műzene történetén végigtekintve a XIX. századig lényegében több jelentős stíluskorszakban megfigyelhetjük a más-más európai nép dallamainak stilizált felhasználását zeneszerzők műveiben. A XVIII. század második felében különösen a bécsi klasszicizmus idején jellemző a saját, illetve a más népek zenéje – skót *(écossaises),* lengyel *(polonaise),* „Deutsch", „Deutsche Tänze – sőt az „egzotikus" zenék iránti fogé-

12 A gyűjtések történetével foglalkozó munkák hangsúlyozzák, hogy bár a XIX. századi gyűjtők felismerték a népi, illetve műköltészeti alkotások különbözőségét (a népdal és műdal különbségét), de e felismerés inkább csak elméletben jelentkezett. Horváth János írja, hogy a XIX. század eleji népdalkiadványokban az előző korral megegyezően még mindig nem tesznek különbséget a „művészi népdal" és az „igazi naiv" népdal között, bár „műfajilag legalább egyneműt, ti. népi dallamban koncipiált dalokat igyekeznek közzétenni". Horváth, *i. m.,* 141. E véleményt 1977-ben Küllős Imola finomította többek között a Mindszenty Dániel, Gyulai Pál, Dugonics András és Szentmiklóssy Alajos írásaiból való, a különbségeket igazoló idézetekkel. Küllős Imola, *Adalékok a magyar népdalfogalom történetéhez* = Népi kultúra – népi társadalom, 9(1977), 111–138; itt: 111–113. Lásd még Uő, *Közköltészet és népköltészet: A XVII–XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szüzsé- és motívumtörténeti vizsgálata,* Bp., L'Harmattan, 2004 (Szó-hagyomány), 15–30. Kották nélküli, imádságokat és egyházi népének-szövegeket tartalmazó XVIII. századi fatáblájú, díszes, színes betűkkel írt énekeskönyv az MTAK Kézirattárában: Ms 1383/1–3. Első kötetében 1769-es dátum, 2. kötetében 1786-os bejegyzés található.

13 Tari Lujza, *Lissznyay Julianna hangszeres gyűjteménye 1800,* Bp., MTA ZTI, 1990 (Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez, 12); Uő, *„Külömbb féle magyar Nóták…" a 19. század elejéről: Allerlei ungarische Melodien von Beginn des 19. Jahrhunderts,* Bp., Balassi, 1998; Uő, *Ländler und Galopp in ungarischen Notenhandschriften um 1820 = Volksmusik Wandel und Deutung: Festschrift Walter Deutsch zum 75. Geburtstag,* hg. Gerlinde Haid, Ursula Hemetek, Rudolf Pietsch, Wien, Bóhlau, 2000, 295–315; Uő, *Handschriftlichen Noten-Volksliedersammlungen in Ungarn in der ersten Hälfte des 19-en Jahrhunderts = Historische Volksmusikforschung, Studiengruppe zur Erforschung historischer Volksmusikquellen: Beiträge der 10. Arbeitstagung in Göttingen 1991,* hg. Doris Stokmann, Anette Erler, Göttingen, Edition Re, 1994 (Orbis Musicarum, 10), 321–337. A külföldi források közül tanulságos a dán Rasmus Storm hegedűs által készített kéziratos kottás könyvecske, amely az általános *Dantz, March* című dallamok mellett *Menuet*eket, *Menuet de France*-t (15. sz.), *Polonoise*-t (41. sz.), *Polsch*-ot (48. sz.) tartalmaz. A dallamokhoz fűzött jegyzetekből kitűnik, hogy ugyane dallamok norvég, svéd, finn korabeli gyűjteményekben is megtalálhatók. Jens Henrik Koudal, *Rasmus Storm nodebog: En fynsk tjenestekarls dansemelodier o 1760,* København, Forlaget Kragen, 1987.

konyság (mint például *kozák* és a magyar, az utóbbi leginkább *all'ungherese, alla zingarese* jelzettel).[14] Ilyenek népszerűsége, felhasználása a műzenében, továbbá előfordulásuk a kéziratos kottákban megelőzi a más népek folklórszövegeinek kiadását. Erre az egyik magyarázat magának a zenei stílusnak az alakulása, a másik, hogy a hangszeres dallamok spontán módon, szájhagyományos úton is terjedhettek (és terjedtek is) az egyes népek körében, míg a népdalszövegeket le kellett fordítani, hogy ismertté válhassanak más népek számára. A magyar népdalok (népdalszövegek) külföld általi megismerésével kapcsolatban Voigt Vilmos emlékeztet rá: már Révaiék

> említik a nemzetközi (angol, francia, olasz, német) példákat, és minthogy pontosan csak a német *Volkslieder* szót idézik, nyilvánvaló, hogy Herdernek az egész világot felölelő (ma ismert címen *Stimmen der Völker in Liedern,* 1778) németre fordított népdal-antológiájára is gondoltak. Azonban sem ebben, sem a Herder-kötet 1807-es új kiadásban nem volt németre fordított magyar népdal, sőt más ilyen előzményekre, kéziratokra sem bukkantunk.[15]

A más népek költészete iránti figyelem egyik első jele – még a XVIII. század végén – a Fortis abbé által 1774-ben feljegyzett, majd Goethe fordításában németül kiadott szerb[16] népdalszöveg sikere. A Herder által fordított „Szerbus",[17] „Oláh", „Muszka" balladák kiadása óta a XIX. század első felében megélénkült az érdeklődés Közép- és Kelet-Európa népeinek szájhagyományos költészete iránt is.[18] John Bowring – mint Voigt Vilmos részletesen ismerteti – ilyen érdeklődéstől vezéreltetve jelentette meg „1820-tól kezdve több európai költészet angol anto-

14 A bőséges irodalomból lásd Szabolcsi Bence, *„Egzotikus" elemek Mozart zenéjében* = Sz. B., *A válaszút és egyéb tanulmányok,* Bp., Akadémiai, 1963, 179–189.

15 „Ez az első magyar népdalgyűjtési felhívás nem sok eredményt hozott, és voltaképpen csak a Kultsár István (1760–1828) által 1817-ben, a *Hazai és Külföldi Tudósítások* című újság melléklapjaként megindított *Hasznos Mulatságok* jelentett fordulatot." Voigt, *i. m.,* 217. E téma további feldolgozása: Csörsz, *Kultsár István…, i. m.;* Voigt Vilmos, *Toldy Ferenc tizenöt magyar népdala = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 2*, *i. m.,* 205–230; Tari Lujza, *Az igazi doromb és egyéb „musika-szer"-ek Kultsár István Hazai 's Külföldi Tudósításaiban = Uo.,* 125–142.

16 Szeli István, *Székács József és műve* = Stojan Vujičić, *Székács József, Vuk Karadzić Szerb népdalok és hősregék,* Újvidék, Forum Nyomda, 1986, 5.

17 Herder a *Volksliede*rek közt (1778–1779; később: *Stimmen der Völker in Liedern*) négy szerbhorvát ének fordítását is közölte. *Uo.*

18 A magyar népköltészet iránti érdeklődést a külföldön megjelent következő munkák jelzik: 1822-ben Bécsben adták ki Gaál György *Märchen der Magyaren* című népmesekötetét, majd 1825-ben Mailáth János gróf *Magyarische Sagen, Märchen und Erzählungen* című népköltési átdolgozásait, valamint a hivatásos költők műveit tartalmazó *Magyarische Gedichte* című fordításkötetet (1825, Stuttgart–Tübingen). Voigt, *Rumy Károly György…, i. m.,* 217–218.

lógiáját",[19] köztük a *Poetry of the Magyars* című kötetet.[20] A szerb népköltészet iránt főleg Vuk Karadžić Lipcsében kiadott népköltészeti gyűjteményei[21] keltik fel a figyelmet, melyekről a hazai sajtóban Kultsár István lapja is több ízben tudósít.[22] A Hasznos Mulatságok 1824. évfolyama 44. száma mindhárom Lipcsében megjelent kötetről hírt ad: „*Szerbus Népdalok* […] Liptsében 1822, 1823 és 1824-ik esztendő folytában a' Szerbus Népdalok három kötetben németűl és Szerbusúl kiadattak." A lapban jelzik, hogy az 1. kötet hősdalokat tartalmaz, a 3. szerelmi dalokat. „A' tulajdonképp való szerelem énekek előtt sokféle menyegzői, pünkösdi, aratásbeli, böjti és essőért esedező Énekek vannak."[23] 1825-ben egy, a balladáról szóló értekezés emeli ki „Wuk Szerbus Énekei" közül a második, balladákat tartalmazó kötetet.[24] Az első kötetet megszerezte és eredetiben olvasta az ifjú Székács József, a mű későbbi magyar fordítója.[25] Kultsár lapja a magyar fordítás megjelenéséről is hírt ad 1836-ban: „Elhagyá a sajtót […] a Szerb népdalok és hősregék […], Székács munkája."[26]

19 *Uo.,* 219.

20 *Hasznos Mulatságok. A' Hazai 's Külföldi Tudósításokhoz.* Toldalékul írta 's kiadta Kultsár István. (A továbbiakban Hasznos Mul.) Erről 1828-ban a következő írás tájékoztatta az olvasókat: „*Az Europai népdall-tár Londonban*. […] Bowring J. Úr derék Angoly Tudós azon felséges szándékra lelkesedett, hogy minden Europai Nemzetek népdallait öszveszedje, és angoly magyarázattal együtt kinyomtatva a' világ eleibe terjessze." Oroszt és „Szerbus"-t már adott is ki. A magyar kiadásra „T. D. Rumy Urat, buzgó hazánkfiát kérte meg", hogy küldjön neki „hiv" fordításban népdalokat. Rumy „nékie 50 Magyar népdalt folyóbeszédbe foglalt magyarázattal, ethnographiai, és philologiai jegyzésekkel felkészülve küldött […]". Hasznos Mulatságok, 1828/I/33, 267–268. John Bowring (1792–1872) *Poetry of Magyars* kötete 1830-ban jelent meg Londonban. Kiadványa részére Rumy nem 50, hanem mintegy 85 magyar népdalt gyűjtött össze és küldött el eredetiben, valamint német fordításban, mint azt Voigt Vilmos részletesen bemutatta; Voigt, *Rumy Károly György…, i. m.,* 240. A több nyelvből fordító Bowring említett „szerbus" gyűjteménye, a *Narodne srpske pjesme: Serbian Popular Poetry* 1827-ben jelent meg. Szeli, *i. m.,* 18.

21 Vuk Karadžić, *Srpske narodne pjesme,* Lipcse, 1823–1833.

22 E tényre Csörsz Rumen István is emlékeztet, Vitkovits Mihály közvetítő szerepét említve Fried István vonatkozó tanulmánya nyomán. Csörsz, *Kultsár István…, i. m.,* 154.

23 Hasznos Mulatságok, 1824/II/44, 348–351.

24 *Uo.,* 1825/I/7, 55.

25 Székács fordításáról lásd a jelen munka szerkesztésre átadásával szinte egy időben megjelent tanulmányt: Paládi-Kovács Attila, *Erdélyi János és a Magyar Tudós Társaság / Tudományos Akadémia,* ItK, 118(2014), 461–467, itt: 463.

26 Szeli, *i. m.,* 102. Ismertetik a három kötet tartalmát, melyből az 1. kötet hősdalokat tartalmaz, a 3. szerelmi dalokat. „A' tulajdonképp való szerelem énekek előtt sokféle menyegzői, pünkösdi, aratásbeli, böjti és essőért esedező Énekek vannak" – írják. Hasznos Mulatságok, 1824, 349. Az esőért, esetleg a sok eső ellen énekelt pogány, rituális dalocskák, hanglejtéses mondókák, a *dodolé*k a XX. század második felében még használatosak voltak. Radmila Petrović, *Serbian Folk Music: Song as an Expression of musical Thought,* Beograd, Serbian Academy of Sciences and Arts, Institute of Musicology, 1989, 13.

A Tudós Társaság által meghirdetett első, 1828–33 közti,[27] majd a második népdalgyűjtési felhívás hatására 1844-ig, illetve 1844–46-ban különböző gyűjtemények érkeztek be a Magyar Tudományos Akadémiára a nyelvterület különböző pontjairól, a népdalok kiadásának szerkesztésével megbízott Vörösmarty Mihályhoz, majd e munkában utódjához, Erdélyi János titkárához.[28] Erdélyi János 1846–1848-ban *Népdalok és mondák* címmel évente egy-egy kötetet adott ki a beérkezett gyűjtések dalszövegeiből, saját válogatásában.[29] Székács József fordítása éppen tíz évvel korábban jelent meg Erdélyi János I. köteténél. Így idehaza előbb látott napvilágot más nemzet népköltészeti gyűjteménye, mint magyar.[30] Az Európát bejárt Erdélyi János világlátottságánál fogva[31] is jól látta a népköltészeti alkotások fordításban megjelentetésének fontosságát. A *Népdalok és mondák* II. kötetében, *Népdalköltészetünk*et elemző tanulmányában így írt erről:

> Mikor Goethe a szerb népdalokkal ismerteté meg nemzetét, annak örült leginkább, hogy képzelődésök és tudományok világa egy uj nép ismeretével gazdagodott. Fog ezen világ gazdagodni a magyar népköltészet megismerésével is bizonyosan, mert ollyan ez, mint mikor uj képet függesztenek föl eddig nem tudott mestertől valamelly műcsarnokba. […] Nem a versek, mint műgondosan kikerekített remek darabok, noha illyek sem fognak hiányozni, hanem a zamat, képesség, és gondolatvilág, mellyben forog a nép képzelődése, főleg az a kitartó erő, melly magára hagyatva, iskola és minden nélkül, buzog idők óta, mint a forrás; az a hűség magához, melly népünket védé a felolvadástól, lesznek üdvös eredményül ezen tárgy feletti tanulmányainkból […].[32]

27 A korábbi szakirodalomban többféle évszámmal forgó első gyűjtési akció időpontját Pogány Péter hónapra, napra pontosította. Eszerint az akció 1832. szeptember 6-tól 1833. október 1-ig tartott. Pogány Péter, *Az 1828 után és 1843-ig lejegyzett közdaltermés,* Artes Populares: A Folklore Tanszék Évkönyve, 8(1982), 227–248. (Az adat: 228.)

28 Erdélyi Jánost 25 éves korában, 1839-ben választotta az Akadémia tagjai sorába. 1843-tól látta el a titkári teendőket. Erdélyi János, *Úti levelek, naplók,* vál., szerk., bev. T. Erdélyi Ilona, Bp., Gondolat, 1985, 7. Megválasztásáról, ajánlóit és tekintélyes támogatóit is fölsorolva: Paládi-Kovács, *i. m.,* 463.

29 *Népdalok és mondák,* I–III, A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János, Pest, 1846–1848. „Az első magyar népköltési antológia születése"-ről: Csörsz Rumen István, *A* Népdalok és mondák *közköltészeti forrásai,* ItK, 118(2014), 611–628.

30 Osztrák népdalgyűjtemény még korábban megjelent: *Österreichische Volkslieder, mit ihren Singeweisen,* gesammelt und hg. von Franz Žiska, Julius Max Schottky, Pest, 1819 (Reprint: Wien, Hartleben, 1969). A gyűjteményt kottával adták ki, így az már a maga idejében nagy feltűnést keltett, ma pedig az osztrák népzenekutatás becses emléke.

31 Erdélyi J., *Úti levelek…, i. m.*

32 Erdélyi János, *Népdalköltészetünkről* = *Népdalok és mondák, i. m.,* 2, 371–478; itt: 376–377.

Erdélyi válogatott a beérkezett kéziratokból, ám Kodály Zoltán nem találta annak nyomát, mit jelölt ki a beérkezett gyűjteményekből kiadásra ő, illetve már korábban Vörösmarty és Toldy-Schedel. „Erdélyi sem említi, így hát válogatása, szerkesztése a maga munkája”[33] – írta. Az első kötet megjelenéséről a Pesti Divatlap a következőképp adott hírt:

> (Irodalmi ujdonság.) E napokban kerültek ki sajtó alul, s minden könyvárusnál kaphatók a „Magyar népdalok”, kiadá a Kisfaludy-társaság, szerkeszté Erdélyi János; harmincz ív nagy nyolczadrétben; a díszkiadás bolti ára 4 huszas, a közönségesb szinte csinos kiadásé két huszas. E dalgyüjtemény a népköltészet minden ágaiból hoz mutatványokat. Ára, a kiadására fordított tetemes áldozat mellett is, igen csekély 's ez oknál fogva reméljük, hogy az a legnagyobb részvétnek fog örvendeni, s így egyszersmind eszközlésbe fog vétethetni, hogy a népdaloknak ezen első kiadásból kimaradt, szinte érdekes nagy része, egy második szállitványban, minél előbb a közönség elébe juthasson.[34]

Az első kötet bevezetőjében maga Erdélyi számolt be arról, hogy a Kisfaludy Társaság 1843. december 2-án tartott ülésén egy újabb gyűjtési felhívásról határozott,[35] majd 1844 januárjában megtörtént a felhívás. 1846-ban a Pesti Divatlap hírt adott a Kisfaludy Társaságnak a „folytonosan tartatott megyei gyűlés miatt” február 6. helyett „csak febr. 8-án […] a megyeház nagyobb termében, számos és mégis válogatott közönség jelenlétében” megrendezett közgyűléséről, melyet báró Jósika Miklós nyitott meg. Ezután „Következék a «titoknoki jelentés», Erdélyi Jánostól, a társaság multévi munkálatai, jutalmai, s pénztára mibenlétéről […]”. Hangsúlyozzák: „a társaságnak különösen a classica (s itt névszerint a hellen) irodalom, s magyar népdalaink ügyében tett lépéseit magasztalva kell kiemelnünk”.[36]

Az első kötet megjelenése után Erdélyi János valóban még 1846-ban egy újabb felhívást is közzé tett a társaság megbízásából a Pesti Divatlap *Hirdetések* rovatában. Ebben nem hallgatta el azt a csalódottságát, hogy az ország egyes részeiről semmilyen népköltészeti gyűjtemény nem érkezett be az Akadémiára.

> Kisfaludy-Társaság.
> A Magyar Népköltési Gyüjtemény folytatását, mellynek első kötete „Népdalok és Mondák” czim alatt nem rég került ki sajtó alul, legközelebbi ülésében elhatározván a társaság: annak gondjaival, mint elöbb, alulirtat bizá meg, uj felszólitást rendele kibocsátani az ikerhazában a népi költészet ereklyéinek

33 Kodály, *Előszó, i. m.,* IX.
34 Pesti Divatlap (a továbbiakban PD) 1846/I/11; Budapesti Szemle, 218.
35 *Népdalok és mondák, i. m.,* 1, VII.
36 PD 1846/I/7, 137–140; itt: 139.

további gyüjtése iránt, mert, mint a gyüjtemény előszavában közlött beküldésekből látható, igen nagy része Magyarországnak, honnan vagy semmi, vagy képzelhetlenül kevés jött be, s a társaság reményli, hogy azon hiány, mellyet e miatt az egész népköltési gyüjtemény szenvedne, ujabb küldések által kipótolható lesz. Ugyanis hazánk azon részéből mellyet Szathmár, Bereg, Ugocsa, Mármaros, Ung, Abauj, Borsod, Torna; másfelől Zala, Somogy, Csongrád, Csanád, Arad elfoglal, csak egy betű sem jött; ide véve még, hogy Zemplén, Gömör, Heves, Szabolcs, Bihar, Pest megyékből is nagyon kevés érkezett, ahhoz képest, mit a dunántuli és inneni két vidék Vas és Nyitra középpontjaiból szolgáltatott. E körülmény után mind e mai napig azt kell gyanitnunk, hogy a legmagyarabbnak hitt, s nagy részt tiszai megyékben, – honnan legtöbbet vártunk – a népköltési ereklyék vagy ritkábban találtatnak, vagy inkább elhanyagoltatnak; oly két adat, melly mind addig, míg meg nem lesz czáfolva, árnyékot vet a legmagyarabb vidékekre, s mélyebbre mutat, mint egyelőre gondolnók, népünk müveltségének történetében.

Egy uttal figyelmezni kéretnek a t.cz. beküldő urak, hogy közleményeikben, mellyeket a társaság ugy tekint, mint a népi életnek hiteles másolatait, ne vegyenek föl mindenféle verset, hanem pusztán s tisztán csak a népire méltóztassanak szoritkozni, s küldéseiket ugy intézni, hogy a szerkesztés alatt levő, nem sokára sajtó alá menendő második kötet hasznukat vehesse.

Költ Pesten, april 25. 1846.

Erdélyi János
titoknok.[37]

Erdélyi időközben kapott újabb gyűjteményeket, amit a következőképp tudatott az olvasókkal:

A Kisfaludy-Társaság népköltési gyüjteményét küldésekkel szaporiták folyó szám szerint:
96. Magyar Mihály, 10 darab.
97. Sebesy Kálmán, premontrei kanonok és tanár Keszthelyről 109 db.
98. Fábián Gábor Aradról, leginkább dunántúli dalokat 53 darabot külde.
Költ Pesten, junius 3. 1846. Erdélyi János titoknok.[38]

A második kötet megjelenéséről kétszer is írtak a Pesti Divatlapban. Az első e rövid híradás:

37 PD 1846/I/42, 819.

38 PD 1847/II/50, 1016. Az aradi Fábián Gábor dunántúli dalait Csörsz Rumen István jegyzete teszi világossá: a beküldő diákkori pápai kéziratából küldött dalszövegeket Erdélyinek. Vö. Csörsz, *A* Népdalok és mondák…, *i. m.,* 628.

Irodalmi ujdonságok […]:
Az Erdélyi által kiadott „Népdalok és Mondák" második kötete is közre van bocsátva, s itt már a helyek följegyezvék, honnan a népdalok beküldettek. E jeles gyüjteménynek nagy kelendőséget kívánunk.[39]

A második külön felhívja a figyelmet Erdélyi tanulmányára:

(A „Népdalok és Mondák") második kötete, miről egy pár szóval már multkor is megemlékeztünk, összesen 545 dalt és 12 mondát foglal magában. Az egészet Erdélyinek egy igen alapos értekezése vezeti be, a »Magyar népköltészetről«, mellyben szerző történeti, psychologiai és birálati tekintetben egyaránt nagy avatottsággal elemzi e nagy fontosságu tárgyat. Ezen czikk minden jóra való magyar emberben vérré fog válni. – A könyv 35 ívre terjed, s ára csak 1 ft. 20. kr.pp. Minden magyar háznak meg kellene azt szereznie, épen ugy, mint a nélkülözhetetlen kalendáriumot.[40]

A harmadik kötet megjelenésének hírét már háttérbe szorították a forradalmi események, a szabadságharc bukása utáni élet lassú normalizálódása közben viszont a háromkötetes gyűjtemény használatáról is van hír a sajtóban. Az író-olvasók körében arra is akadt példa, hogy a hazai németek is olvasták a gyűjtemény népköltészeti verseit, sőt ezekből le is fordítottak néhányat, melyeket megjelentettek.

Ilyenről olvashatunk a Pesti Divatlapban 1850-ben. Az újság Temesvárról közli Feldinger Frigyes ottani zenei kiadó – 1848-ban Petőfi *Nemzeti dal*ának egyik megzenésítője[41] – írását a tavaszi társasági életről:

Taborszky ur Nyitravármegyében keblezett Verbó mezővárosi születésű hazánkfia, ki több esztendő előtt már Pesten mint művész tiszteltetett, most pedig saját vasszorgalma és szép tehetsége által, honi művészeink sorában mindenütt tündökleni fog, nem rég hangversenyt adott, mellyben megint alkalmunk

39 PD 1847/II/49, 977.

40 PD 1847/II/50, 1016. Ugyanebben a számban még egy, az Erdélyi-életrajz ismeretében meg nem valósult, érdekes tervről is szó van: „(Erdélyi János, jeles költőnk és aesthetikusunk,) jövő évben hihetőleg a pápai collegium tanitói karának sorában foglaland helyet. Nélkülözésével sokat fog veszteni pesti barátainak köre; de a magyar tanitási ügy, s a pápai collegium szinte sokat fog nyerhetni általa." PD 1847/II/50, 1057.

41 Szinnyey József, *Földényi (Feldinger) Frigyes = Magyar írók élete és munkái,* A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából írta Sz. J., Bp., I–XIV, 1891–1914 (reprint kiadás: Bp., Akadémiai, 1980–1981), CD-ROM: *Álmok álmodói. Világraszóló magyarok.* Arcanum; mek.oszk.hu/03600/03630/html/f/f05853.htm. Feldingerről mint a *Nemzeti dal* egyik megzenésítőjéről: Tari Lujza, *A szabadságharc népzenei emlékei,* CD-ROM, Bp., MTA ZTI–Encyclopaedia Humana, 2000, ill. http://www.48asdalok.mta.btk.hu.

volt dicséretes müvészetét érzelemdús előadását a hegedűn, méltányolni. A temesvári hetilap tisztelt szerkesztője, dr. Wachtel úr, már több dalokat hű s szép fordításban közlött az említett lapban, az Erdélyi által kiadott és mindenütt tetszéssel olvasott népdalokból, mit annyival is inkább dicsértettel kell említenünk; minthogy eddig idegenajku honosaink kevéssé ismerék költészetünk ez erőteljes ágát. Kivánatos, hogy a tisztelt szerkesztő úr ezen szép s hálás foglalkozásba bele ne fáradjon, sőt később ezen igen szerencsésen választott és fordított dalkoszorút, más költeményekkel gazdagítva, leginkább a külföldi német olvasó közönség számára sajtó alá bocsássa.[42]

A zenében jártas Erdélyi[43] a kortársaihoz hasonlóan jól tudta azt is, hogy a népdaloknak nemcsak szövege van, hanem azokat éneklik, hiszen „a népdalpublikációk kapcsán vitáztak is a dallam és a versszöveg fontosságáról". Végül azonban anyagi okokból a szövegek javára dőlt el a vita.[44] E tényt az akadémiai gyűjtésekkel kapcsolatban *A Magyar Népzene Tára* című sorozat megindításakor Kodály sem hagyta figyelmen kívül. Emlékeztetett rá, hogy az olvasó tábor ismerete alapján már a gyűjtések kiadását először lefektető 1833-as akadémiai határozat is kétféle formában tervezte a gyűjtemény megjelentetését: „a) nép számára kisded füzetekben nyomtatva; s b) a 'mivelt' olvasók számára szebb nyomtatással és kótákkal egyszersmind."[45] A kétféle kiadási terv (kottás és csak szöveges), eredetileg a kiadásra vonatkozóan véleményt adó Vörösmarty Mihályé és Toldy-Schedel Ferencé[46] volt, nem pedig Erdélyi

42 PD 1850/I/18, 576. A híradásban szereplő „Taborszky úr" Táborszky Mihály hegedűművész, vö. Brockhaus–Riemann, *Zenei lexikon,* III, szerk. Carl Dahlhaus, Hans Heinrich Eggebrecht, a magyar kiad. szerk. Boronkay Antal, Bp., Zeneműkiadó, 1985, 480. Táborszky, az első hazai vonósnégyes együttes alapítója, úgy látszik, még idős korában is sikerrel koncertezett. Születési és halálozási adatait nem ismerjük pontosan, de az kiderül a cikkből, hogy Nyitra megyében született Verbón, mely ma Szlovákiában a nagyszombati járáshoz tartozik. Táborszkynak már korábban is lehetett kapcsolata Temesvárral, mivel Nándor nevű fia ott született 1805-ben. A cikkben szereplő másik személy nagy valószínűséggel az a dunántúli születésű, Pesten iskolázott és éveken át Temesváron működő Wachtel Dávid (1807–1872) orvos, aki orvosi témájú írásokon kívül kulturális témájúakat is rendszeresen publikált, sőt német nyelvű kulturális és természettudományi lapokat is szerkesztett. Szinnyei, *i. m.,* http://mek.oszk.hu/03600/03630/html.

43 T. Erdélyi Ilona, *Erdélyi János a magyar zenéről,* Muzsika, 9(1973), 33–37. További korábbi adatok összefoglalásával lásd még Paládi-Kovács, *i. m.,* 465; a dalszerzésben már pataki diákként jeleskedő Erdélyiről: Csörsz, *A* Népdalok és mondák…, *i. m.,* 625.

44 Küllős, *Adalékok a magyar népdalfogalom…, i. m.,* 118.

45 Idézi Kodály, *Előszó, i. m.,* VIII.

46 Brisits Frigyes, *Vörösmarty Mihály és az Akadémia* (Székfoglaló, 1935), Bp., MTA I. Osztály, 1937 (Értekezések a Nyelv- és Széptudományi Osztály Köréből, XXV/8), 50; Tóth Dezső, *Vörösmarty Mihály,* Bp., Akadémiai, 1974, 50. Hiába nevezték ki Vörösmartyt szerkesztőnek, pénz híján nem volt lehetőség a kiadás megkezdésére. Vörösmarty már 1834-ben panaszkodott Stettner György barátjának arról, hogy intézetükben máris láthatók a romlás

Jánosé, ahogy azt ma általában a közvélekedés tartja.[47] Az 1835-ös, harmadik akadémiai nagygyűlés megtartotta ezt az elképzelést, Erdélyi pedig, aki nagyon is fogékony volt a muzsikára és a népdalok dallamára,[48] tiszteletben tartotta a korábbi határozatot, s továbbvitte az elgondolást.

Kodály az akadémiai gyűjtések történetére néhány év múlva újból visszatért, s többek közt ezt írta:

> A reformkor felismerte a mulasztásokat, a sürgős teendők tömkelegét, de sem ereje, sem ideje nem volt megvalósításukra. 1849 sok remek kezdeményt derékba tört, a népzene sorsára is megvolt a hatása. Erdélyi János tervbe vette a dallamok kiadását szöveggyűjteményéhez, meg is kezdte 1847-ben.[49] Folytatásának már egy fizikai akadály is útját szegte: az Akadémia gyűjtötte kottaanyagot széthordták annyira, hogy egy-két kivétellel mai napig sem került elő.[50] Pedig volt együtt olyan anyag, hogy ha akkor megjelenhetik, a nép hangja fél századdal előbb szólal meg a zenében is.[51] Az 1851-től kezdve megjelent pár tökéletlen gyűjtemény ezt a hivatását nem tudta betölteni, és csakhamar megfeneklett azonos adatok ismételgetésében, ahogyan az Erdélyi által szerkesztett három kötet is a pénz hiányában meghiúsult „nagy nemzeti dalgyűjtemény"[52] helyett látott napvilágot.[53]

A nagy nemzeti dalgyűjtemény összeállításának, kiadásának gondolata végigkíséri a XIX. századot, a század közepétől főleg magyar népdalok egyetemes gyűjteménye címmel (Mátray Gábor,[54] Bartalus István,[55] s ezt a címet viszi tovább Bar-

---

tartós jelei, mert az akadémia „heverő, dologtalan, ingyen élőket vett fel eredetkor és fizet, míg a munkásabbak fizetetlen húzzák az igát […]". Brisits, *i. m.,* 26.

47 Helyesen közli Paládi-Kovács Attila, *i. m.,* 462.

48 Erdélyi János zenei műveltségéről és a magyar zenére vonatkozó írásairól: Lukácsy Sándor, *Erdélyi János és a népzene,* Muzsika, 4(1961)/8, 28–31; T. Erdélyi, *i. m.*

49 Az alábbi gyűjteményről van szó: *Magyar Népdalok Énekre 's Zongorára* vagy egyedül Zongorára alkalmazták Fogarasi János, Travnyik János a Kisfaludy-Társaság megbízásából, kiadja Erdélyi János, Pest, 1847–1848.

50 A részben megkerült két kivételről: Kodály, *Magyar zenei folklór…, i. m.;* Uő, *Előszó, i. m.,* X.

51 Kodály Zoltán, *A népzenekutatás jövője* = K. Z., *Visszatekintés,* II, *i. m.,* 198–200, jegyz. 514; itt: 198.

52 „1827-től, a könyve megjelenéséig terjedő időben ezzel kapcsolatban a magyar közvéleményben elterjedt egy nagy *Magyar Nemzeti Dallok* című gyűjtemény létrehozásának és kiadásának az ötlete. Ez a gondolat főkent az írók és a formálódó értelmiség körében jelentkezett" – írja Voigt Vilmos Bowring hatását kiemelve. Voigt, *Rumy Károly György…, i. m.,* 223.

53 Kodály, *A népzenekutatás jövője, i. m.,* 198.

54 *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye,* I. 1. füzet, Rendezé 's kiadá Mátray Gábor, Budán, 1852. a' cs.[ászári] kir.[ályi] magyar egyetemi nyomdában. I. 1. füzet, Pest, 1852; I. 2. füzet 1854., II. Pest, 1858.

55 Bartalus István, *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye,* I–VII., Bp., 1873–1896.

tók Béla is[56]). Az 1830–40-es években a sajtóban megjelenő, reformeszméket népszerűsítő közéleti költészet, valamint a prózai műfajok mellé a nemzeti érzelmű dallamokat tartalmazó kottakiadványok is odakerülnek. „A népies érdeklődés kitágulása"[57] néhányakat magyar ízlést tükröző, népies hangulatú zenék írására, azok kottáinak kiadására, a zenében jártasakat a kiadott zeneművek előadására, megint másokat kottás dalgyűjtemények készítésére ösztönzi. A népdalgyűjtemények készítői és a kottás népdalgyűjtemények kiadói a népies mozgalmat is erősítik, egyben pedig a nemzeti zeneművészet megteremtését támogatják.[58]

A dallamok kottában történő rögzítésének fontosságát több gyűjtő hangsúlyozza,[59] köztük Szeberényi Lajos evangélikus lelkész, teológiai tanár, a Kisfaludy-Társaság tagja[60] is, aki maga is küldött szöveggyűjteményt Erdélyi Jánosnak.[61] 1844. június 22-én, Vieszkán írt levelében az akkor 24 éves fiatalember melegen üdvözli a gyűjtési akciót, s hozzáteszi: „[…] nem is marad egyéb kívánatos, minthogy ide még a népszokások is soroztassanak, a dalok pedig, ha nem is mind, legalább egy részben hangjegyekkel elláttassanak […]".[62] Udvardy János az első felhívásra 1832-ben beküldött gyűjteményéhez mellékelt tanulmányában szintén nyilatkozik a kottákról: „[…] a' danlok feljegyzésében feljegyeztem azoknak nótáikat is, mert nem tudom a' danl bájolóbb-e, vagy a nótája?"[63] Ő a dallamot még a szövegnél is fontosabbnak tartja: „Engem, mondom a' verse nem annyira érdekel, mint a' nótája, – ezeket kellene tehát minden vármegyében összve szedni és gyüjteményünkben fenntartani […]", hiszen „verset legkönnyebb csinálni, de ólly tökéletes notátskát, mint a' magyar paraszt nótácskák, melly mind thema a' maga nemében, és a' leg tökéletesebb simplicitás, – nem tudom mellyik Bécsi Componista képes elő állitani?"[64] 1865-ben megjelent kottás dalgyűjteménye előszavában Színi Ká-

56 *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjtemény,* I, *A 1. osztály 1–416. sz.,* A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából 1934–1940-ig szerk. Bartók Béla, s. a. r. Kovács Sándor, Sebő Ferenc, Bp., Akadémiai, 1991.

57 Ez Horváth János idevágó munkája IV. fejezete 1. alfejezetének címe, lásd Horváth, *i. m.,* 219–249.

58 Mire a *Népdalok és mondák* I. kötete megjelenik, addigra már ismertek Egressy Benjamin Petőfi verseire készített első megzenésítései, a kötet kiadása évében pedig megjelenik Szénfy Gusztáv *Parlagi rózsák* (Pest, 1846) című kiadványa is.

59 Néhányuk leveléből idéz Lukácsy, *i. m.,* 28.

60 Szinnyey, *i. m.,* XIII. 1, 487–488.

61 Erdélyi már a *Népdalok és mondák* I. kötetében jelzi a küldeményeket, pl. „14. Vieszkáról Szeberényi Lajos urtól 24 db.", „28. Szeberényi Lajos ismét 32 dr. Maglód és Péczel tájékáról." *Népdalok és mondák, i. m.,* I, VIII.

62 MTAKK RUI 8r 206/14. 1874-ben a Kisfaludy Társaságnak küldött önéletrajza: MTAKK MS 699/8–9.

63 Kodály, *Magyar zenei folklór…, i. m.,* 172. Udvardy írásának teljes szövege *uo.,* 170–179.

64 *Uo.,* 175. Udvardy további érdeme, hogy az élő előadás fontosságára is felfigyel. Ezt a tényt Rajeczky Benjamin is aláhúzza. Rajeczky, *i. m.,* 19.

roly is úgy tartja: „[…] a dallamok félthetőbb, mert veszendőbb és becsesebb ereklye, a dalok verseinél".[65]

Erdélyi két okból is szorgalmazza, hogy a Kisfaludy-Társaság a népdalok zenéjére is fordítson gondot. Az egyik ok a dalok megóvása az elfeledéstől, és „a' mivelt közönség ismeretére" hozatala. A másik ok, hogy a hozzáértők „tökéletes magyar szellemben" dolgozhassák fel őket, nehogy „a nagy számban kijött s jobbára idegen hangművészek által elferdített dalok sorsára" jussanak.[66]

A megfogalmazásból a reformkori ember nemzetféltő és saját nemzetet (zenével) teremteni akaró magatartása sejlik ki. Figyelemre méltó, hogy ebben a korban a nemzeti nyelv megteremtését a nemzeti zenei nyelv megteremtésével kapcsolják össze.[67] Ezt a népdalfeldolgozáson és „a magyar nyelv nagyobb megkedveltetésére alkalmatos népdalok" készíttetésén keresztül vélik megvalósíthatónak.[68] Ám „a zene fejlődése messze elmaradt az irodalom mögött, s Arany, Petőfi fokát megközelítő jelenségek csak jó félszázad távolságban mutatkoznak […]".[69] Míg az irodalomban az út Petőfiig, Aranyig vezet, s az irodalom tekintélyes alakjai a folklór ügyét is eredményesen képviselik,[70] addig a népzene szempontjából jó félévszázad az eltolódás.

A feldolgozás nemcsak az „idegen hangművészek"-kel kapcsolatban és nemcsak idehaza vet fel kérdéseket már kezdetben. A szomszédos osztrák területen is megjelennek hasonló, osztrákok által készített, részben szépítő, stilizáló szándékú feldolgozások, amelyek ellen már 1837-ben szót emel a maga korában jól ismert Ignaz Jeittel (1783–1843) esztéta. Mint írja, a dallamokba való beavatkozással („javításukkal", „megnemesítésükkel") elvész a népi dallamok eredeti, tulajdonképpeni karaktere. Ahelyett, hogy úgy jegyeznék le a dallamokat, ahogyan azokat a vándorzenészek játsszák, vagy ahogy a parasztlány énekeli őket, a feldolgozás vagy csak akár egyszerű átírás sokszor teljesen megváltoztat-

65 Színi Károly, *A magyar nép dalai és dallamai,* Pest, 1865, 4.

66 Erdélyi *Népdalköltészetünkről* címmel 1843 decemberében elhangzott akadémiai székfoglalójából magát idézi a *Népdalok és mondák* I. kötetének előszavában, VII.

67 A népdalgyűjtésbe bekapcsolódó Mindszenty Dániel *A népdalok gyüjteményei ügyében* címmel az Akadémiára elküldött értekezésén kívül (1831, MTAK RUI 8r 206/56/a; ismerteti Kodály, *Magyar zenei folklór…, i. m.*) egy másik írását is elküldte. Ez a magyar nyelvvel és annak tanításával kapcsolatos, címe: *A magyar nyelvtudomány eránt.* Mint írja: „Az én nyelvtudományom erányja: 'a 'sokkal könnyebb 's rövidebb tanulás, és a' magyar nyelv előmozditása. (MTAK RUI 8r 206/56, 5.)

68 Erdélyi Komárom megyéből idézi egy ilyen kérést előterjesztő levél részletét, de hasonlóra Esztergom megyéből is hivatkozik. *Népdalok és mondák, i. m.,* I, VI.

69 Kodály, *A népzenekutatás jövője, i. m.,* 198.

70 Egy példa: a század második felében a népmesegyűjtésben, illetve a népmesék művészi átdolgozásában a legnevesebb írók vesznek részt. Kovács Ágnes, *A XX. században rögzített magyar népmeseszövegek XIX. századi nyomtatott forrásai 1–2,* 1 = Népi kultúra – népi társadalom, 2–3(1969), 177–214, itt: 177; 2. = *uo.,* 9(1977), 139–188. Erdélyivel kapcsolatban: Gulyás Judit, *Erdélyi János meseértelmezéséről,* ItK, 118(2014), 629–653.

ja azokat.[71] Idehaza 1865-ben majd a XIX. században egyedüliként egyszólamú dalgyűjteményt közrebocsátó Színi Károly teszi szóvá elmarasztalóan:

> Mátray Gábor és Füredy Mihály, mindketten adtak ki egy-egy dal gyüjteményt, dallamot s szöveget, de zongorára, s itt hibázták el. Füredynek ugyan nem igen volt egyéb czélja, mint épen a zongorajátszók számára az akkor divatos és közkedvességben állt népdalokat hangjegyre tenni, hogy zongorázhassák; és enyiben czélját is érte. De Mátraynak igazán komolyabb czélja volt. Ö az összes magyar népdallamokat akarta kiadni.[72]

Nem tudjuk, milyen színvonalúak voltak és mennyire lehettek hitelesek azok a dallamlejegyzések, amelyeket lelkiismeretes összeíróik elküldtek az akadémiai felhívásra. A néhány megmaradt kézirat azt mutatja, hogy a XIX. századi gyűjtemények között különbség van a gyűjtési felhívásra érkezettek és az attól függetlenül létrejöttek között. Összehasonlítva a gyűjtési felhívásra készülteket az egyéb kottás kéziratokkal, megállapítható, hogy a XIX. század népies irányzatának előtérbe kerülésével 1844-re már elválnak egymástól a tradíció folytatásaként csak saját használatra készített, illetve a Kisfaludy-Társaság gyűjtési felhívása nyomán keletkezett gyűjtemények. Míg a tradícióhoz kötődést a kottás dalgyűjtemények esetében többek között a billentyűs hangszerkíséretes forma megválasztása, valamint a gyűjtemények tartalma és annak elrendezése jelzi, addig a felhívásra érkezett gyűjtemények a népdalfogalom tisztázatlansága ellenére is erősebben tükrözik a népzenei szellemet.[73] Ez többek közt abban is megmutatkozik, hogy a felhívásra készült gyűjtemények kíséret nélküliek. Az egyéni használatra szánt gyűjtemények – melyek közül a kottásak leginkább billentyűs hangszerre készült letétek – elsősorban az összeíró saját tudásanyagát, illetve korának repertoárját rögzítik. Ezért a bennük található dallamokat (szövegeket) a műfaji, stiláris és időbeli sokféleség jellemzi. A sokféleséget az összeíró már a gyűjtemény küllemében kifejezésre juttatja úgy, hogy tömbökben csoportosítva teszi egymás mellé a műzenei/műköltészeti, népzenei/népköltészeti, a magyar, illetve idegen darabokat, avagy a régi magyar, illetve az újabb magyar dal- és zenei termést. Ezzel szemben az 1828–1844 között összeírt ún. népdalgyűjtemények lényegesen egyöntetűbbek az előző évtizedek gyűjteményeihez képest, és feltűnően megnő bennük a mai értelemben vett népdalok, továbbá a népzenei szinten jelentkező népies műdalok, s egyéb köznépi dalok száma. (Kétségtelen, hogy az egységessé váláshoz, egyes versek terjedéséhez, variálódásához sokban hozzájárult a váci *Énekes*

71 Deutsch–Haid–Zeman, *i. m.,* 11.
72 Színi, *i. m.,* 8.
73 Tari, *„Külömbb féle magyar Nóták…", i. m.,* 7.

Gyűjtemény többféle kiadása, valamint Kultsár István lapja.[74]) A bennük található, mai értelemben vett népdalok közül több fennmaradt a szájhagyományban, legalább a 20. század első feléig. Általában nem jellemző bennük a formai tagolás, de gyakori a földrajzi származási helyre és esetenként az adott műfajra való utalás.

A XIX. században a kottakiadások fellendülésével[75] kezd el lezárulni a kottás kéziratos gyűjtemények készítésének a korábbi századokat is átfogó történelmi korszaka. Ez éppen az 1832-es, majd az 1843-as gyűjtőakciók lezárásának ideje, az 1840-es évek vége és az 1850-es évek eleje. A kéziratos korszak legszorosabban vett végét körülbelül éppen 1846 jelenti, amikor megérkeznek Erdélyihez az 1843-as felhívás nyomán keletkezett utolsó kottás kéziratok: Dessewffy Virginia küldeményének második része,[76] Pécsi István[77] és Eperjesy Ferenc kéziratai.[78] Az utóbbi tényét még leírta az I. kötetben: „Puszta Monostorról dalokat, hét mondát és rejtvényeket [küldött] Eperjessy Ferencz"[79] – de a gyűjtemény darabjaiból csak a II. kötetben adott közre.[80]

1846-ban hagyta el a sajtót a *Népdalok és mondák* I. kötete. Ezeknek a népdalgyűjtési akció eredményeként létrejött gyűjteményeknek a kottás része azonban függetleníthető mind a korábbi kéziratoktól, mind pedig az egyre szaporodó, időközben kiadásokban megjelenő feldolgozásoktól.

Erdélyi a II. kötetben felsorolja, kik küldtek újabb anyagot az I. kötet megjelenése óta. Az előbbi neveket a következő sorszámok alatt találjuk:

117. Pécsi István, tanító Tisza-Vezsenyről 109. db. […]

127. Kelecsényi József Barsi népdaltöredék.[…][81]

143. Népdalok folytatása. Összegyüjté Gr. D.V." [Dessewffy Virginia]"[82]

74 Lásd Csörsz, *Az első magyar…, i. m.;* Uő, *Kultsár István…, i. m.*

75 Mona Ilona, *Magyar zeneműkiadók és tevékenységük 1774–1867,* Bp., MTA ZTI, 1989 (Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez, 11).

76 Erdélyi így jelzi: „Dessewffy Virginia *Népdal Gyűjteménye* 1844–46" (MTAKK RUI 8r 206/54). Erdélyi feljegyzése az I–II. részen: „Vettem april 15. 1844. E' dalok gyüjtő küldője Grof Dessewffy Virginia Kisasszony". A gyűjteményének III. részén ez áll: „érkezett Sept 16. 1846. 143. sz."

77 „Népdalok összeszedte Pécsi István t.[isza]-vezsenyi tanító 1846" (MTAKK RUI 8r 206/117).

78 Eperjesy Ferenc gyűjteménye (1846) (MTAKK RUI 8r 206/94). Gyűjteménye február 18-án érkezett meg Erdélyi feljegyzése szerint. Szöveges gyűjtemények még később is érkeznek az Akadémiára. Ilyen pl. Vajda Ferenc „Népköltési gyűjtemény"-e (1852–53, I–IV) (MTAKK RUI 4r 368).

79 *Népdalok és mondák, i. m.,* I, XI; 94. sz. alatt.

80 *Uo.,* II, 230 (36. sz.), 238 (46. sz.).

81 Kelecsényi különböző gyűjteményei: MTAKK RUI 8r 206/1, 13, 26, 63, 127.

82 *Népdalok és mondák, i. m.,* II, VII–VIII. Kelecsényi József gyűjteménye így szerepel a nyilvántartásban: „Kelecsényi József Barsi Népdal Töredékek 1846" (MTAKK RUI 8r 206/127).

Erdélyi, mint azt II. kötetének zárószavában közli, a kötet anyagát 1846. november 20-án zárta le. Az 1847-ben megjelent kötetben a variáció természetére is utal:

> Ki e gyüjteményt így nézi nem fog felakadni apró külsőségen, nem főkép azon, hogy némelly dal itt másként adatott, mint énekeltetik bizonyos vidéken. Nálunk a népdaloknak, mivel nyomtatva egy kettőn kívül soha nem voltak, nincs még megállapodott, bizonyos formája. Eme laza, bizonytalan s vidékek szerint változó életök azonban fölötte nagy fontosságu, kivált azon buvárnak, ki a dalok változataiból a különböző vidékek műveltségére akarna következtetni, s belőlök a nép erkölcsét, izlésének színezetét felvilágosítani […]. Gyüjtemény ez a szó legszorosabb értelmében […] alapul és anyagul szolgálandó későbbi vizsgálódásokra […]".[83]

Előrelátó gondolkodóként jól sejtette, sőt talán épp a váci *Énekes Gyűjtemény* példáján látta, hogy a nyomtatás mintegy megmerevíti az adott dal szövegét, annak az „megállapodott" formát ad.[84] Ezért, vagy egyéb okból, de – mint az köztudott – azzal a módszerrel élt, hogy a különböző helyekről érkezett szövegvariánsokból egy új, a közölt formában nem létező verset készített. A kompiláció alapja főleg a hasonló vagy azonos szövegtartalom, az azonos szótagszám, amivel egyben mintegy a szövegtípus megragadására törekedett. Ma már nem állapítható meg teljes pontossággal, melyik részletet mely gyűjteményből vette át. Nemcsak azért, mert egyes gyűjtemények elvesztek. Nem kinyomozható ez a megmaradtakból sem, például olyan esetben, amikor megnevez ugyan egy falut, vagy tágabb területet az adott dalszöveg lelőhelyeként, vagy feltünteti a beküldőt, akinek fennmaradt gyűjteményéből azonosítani lehetne a közölt verset, ám annak gyűjteményében nincs meg az általa közölt vers, hiányzik az Erdélyi kötetében szereplő valamelyik versszaka, vagy nem az a helynév szerepel a gyűjteményben, mint amilyen helységnévvel ő azt közreadta. Lehet, hogy az ilyen utólagos nyomozás akkor sem járna sikerrel, ha valamennyi gyűjtemény fennmaradt volna. Némi fogódzónk azonban mégis van. A fennmaradt források anyagát átnézve néhány esetben legalább azt meg tudjuk állapítani, mely versszakokat nem írta le a beküldő, illetve, hogy ha valamit átvett, mit, hogyan változtatott meg Erdélyi az eredeti feljegyzéshez képest.

83 *Uo.,* II, V.

84 Ez történt az osztrák gyűjtéseket követően is. A felfedezett, idealizált „Volkslied" elszakadt valódi talajától. A kiválogatott példák a feljegyzések és nyomtatás révén a teljes lakosság számára elérhetőkké váltak, egyben pedig spontaneitásuktól megfosztva egy új dalhasználatot jelentettek a képzettek számára. Deutsch–Haid–Zeman, *i. m.,* 1.

II. A küldeménytől a népdalközlésig

Két gyűjteményt vizsgáltunk meg ilyen szempontból, melyek közül néhány példát mutatunk be.

Az egyiket Baki Gábor készítette, melyet még 1844-ben elküldött. Baki Gáborról csak annyit tudunk, hogy a gyűjtemény készítésének idején győri református tanár volt.[85] Három részletben küldte el anyagát, s Erdélyi a *Népdalok és mondák* I. kötetében jelzi, hogy „Győrből Baki Gábor prof. urtól 11 db.

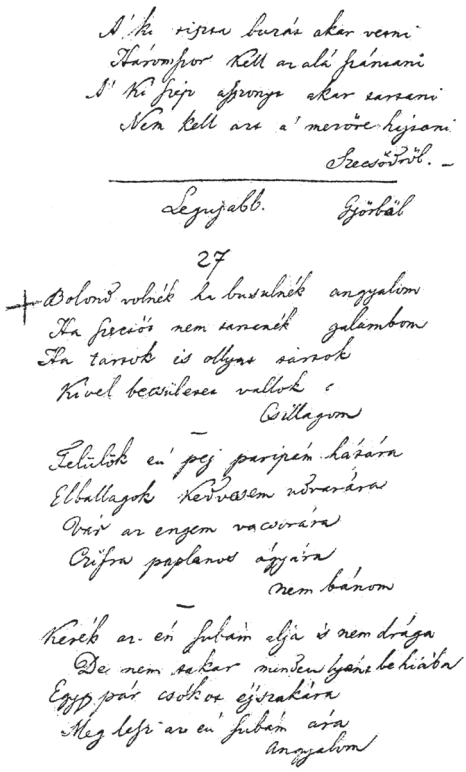

hangjegyekkel együtt" érkezett, továbbá „Baki Gábor Győrből folytatva 27-ig, kótákkal", valamint „Baki Gábor Győrből folytatólag 28–44. számig, hangjegyekkel".[86] Baki a dalok lelőhelyeként Pápát, illetve annak vidékét, Vas megyét és a Bakonyt jelölte meg. Református vallása, a megnevezett területek és a beküldés ideje alapján feltételezhető, hogy ő is a pápai református kollégium diákja

85 MTAKK RUI 8r 206/23, 208–224, 225–241.

86 *Népdalok és mondák, i. m.,* I, VIII, 23, 27, 86. sz.

volt, mint Kiss Dénes és Noszlopy Titusz, akik szintén küldtek gyűjteményt Erdélyinek 1844-ben.[87] Baki Gábor gyűjteményének kottái elvesztek, de a lekottázott dallamok fennmaradt szövegei tartalmaznak néhány olyan verset, melyek a szorosabban vett dunántúli népzene, illetve a tágabb nyelvterület népzenéjének szövegkészletében máig jellemzők. A Dunántúlon fennmaradt például a gyűjtemény 27. dalának első versszaka.[88] Erdélyi a Baki által leírt vers első két versszakát adta ki a II. kötet 106. száma alatt, a tartalomjegyzékben pedig jelezte, hogy a 106. sz. „Bolond volnék, ha busulnék. Győr."

A Baki Gábor által leírt vers	Erdélyi II. 106. sz.
Legujabb. Győrből	
27	
Bolond volnék ha busulnék angyalom Ha szeretőt nem tartanék galambom Ha tartok is ollyat tartok, Kivel becsületet vallok Csillagom	Bolond volnék, ha busúlnék, angyalom, Ha szeretőt nem tartanék, galambom. Ha tartok is ollyat tartok, Kivel becsületet vallok, Csillagom!
–– Felülök én pej paripám hátára Elballagok Kedvesem udvarára Vár az engem vacsora Czifra paplanos ágyára Nem bánom	Felülök én pej paripám hátára, Elballagok kedvesem udvarára; Vár az engem vacsorára, Czifra paplanos ágyára Nem bánom.
–– Kerék [!] az én subám alja 's nem drága De nem takar minden lyánt be hiába Egy pár csókot éjszakára Meg lesz az én subám ára Angyalom	

87 Kiss Dénes gyűjteménye (MTAKK RUI 8r 206/44) Erdélyinél a beküldők közti felsorolásban: „44. Pápáról Kis Dénes urtól hangjegyekkel 122 db."; „Noszlopy Titus pápai tanuló által beküldött dalok 1844" – jelezte Erdélyi Noszlopy gyűjteményén (MTAKK RUI 8r 206/45), valamint a kötetben „45. Noszlopy Titus urtól egy kisebb csomó hangjegyekkel." *Uo.*, I, IX.

88 Baki Gábor kis füzetekbe írta le a gyűjtött anyagot, az újban folytatta a számsorrendet, s jelezte, hogy „Folytatás". A *Bolond volnék…* a második füzetke utolsó előtti darabja (MTAKK RUI 8r 208–224). A 28. szám után odaírta: „összeszedte Baki Gábor n. győri ref: – iskola tanitó. –" A 2. „folytatás:"-ban valószínűleg véletlenül megismételte a 28-as számot. Feljegyzett verseinek száma az ő számsorrendjében így 44, a valóságban 45.

Magas az én csizmám Sarka ’ s nem drága
De nem kapok minden lyányért hiába
Adj egy csókot éjszakára
Meg lesz az én csizmám ára
Angyalom

Az első versszak kétféle régi stílusú dallammal is megőrződött a Dunántúl népzenéjében. A régiesebb Bátán az 1950-es évek végén még megvolt lírai népdalként, az újabb Sárközben, Decsen pedig máig ismert, mint a karikázó egyik „Lépő” dallama.[89]

A Baki által leírt versnek a lap alján lévő 3. versszaka és a következő lap tetején lévő 4. (utolsó) versszaka középen függőleges irányban át van húzva, míg első versszaka mellett piros kereszt áll.

Erdélyi közölt egy *Kerek az én subám alja…* kezdetű verset az I. kötetben (160. sz.), de annak lelőhelyként Pöszért adta meg,[90] mely nem kapcsolható Baki gyűjteményéhez.

Érdemes összevetnünk Baki feljegyzését és Erdélyi közlését:

Baki Gábor 27. sz. 3–4. versszak

Kerek az én Subám alja ’s nem drága
De nem takar minden lyánt be hiába
Egy pár csókot éjszakára
Meg lesz az én Subám ára
Angyalom

Magas az én csizmám Sarka ’s nem drága
De nem kapok minden lyányért hiába
Adj egy csókot éjszakára
Meg lesz az én csizmám ára
Angyalom

Erdélyi I. 160. sz. (3 versszak)

Kerek az én subám alja, de drága;
Nem takarja be a leányt hiába.
Adj egy csókot éjszakára,
Az lesz az én subám ára
Angyalom.

Kerek az én csizmám sarka, de drága,
Nem jár az a leány után hiába.
Adj egy csókot éjszakára,
Az lesz az én csizmám ára,
Angyalom!

Kerek az én kis kalapom, de drága,
Nem köszön az a leánynak hiába.
Adj egy csókot éjszakára,
Az lesz a kalapom ára,
Angyalom!

89 Az MTA BTK Zenetudományi Intézetének népzenei gyűjtéséből lásd az alábbi adatokat: AP 3197c) (Báta) és 10.358b) (Decs): www.zti.hu/online adatbázisok/publikált népzenei felvételek.

90 *Népdalok és mondák, i. m.,* II, 498.

Baki Gábor 2. sz. alatt jegyezte föl a következő verset, melyből Erdélyi csak a második versszakot vette át a II. kötet számára. Baki Gábor területi megjelölése „balatonmelléki". Erdélyi viszont „Dudar"-t jelzett a tartalomjegyzékben,[91] amely Baki Gábornál is előfordul a legelső szám utáni helymegjelölésként. Az első szám gyűjteményében: *A' dudari utczán foly a' víz / Ne menj arra ró'zám mert el visz;* utolsó, 4. versszaka után ez áll: „(:Dudari dal a' Bakony vidékén:)".

Baki 2. népdalszövegének második versszaka *(Már én nem beszélek nagyon)* mellett egy függőleges vonalat találunk, mely a közölt részletet figyelembe véve a kiadásra utaló kézjegy. Erdélyi a II. kötetben 176. számmal valóban közölte is a vers második versszakát, és ebben az esetben nem fűzött melléje további strófákat mások gyűjteményéből.[92]

Baki Gábor 2. sz.	Erdélyi II. 176. sz., csak a 2. versszak Bakitól:
Csak azt ugatja a' kutya Én vagyok a' világ rossza Más is van még a' faluban Még sem ugatja a kutya.	
Már én nem beszélek nagyon Mert kihallik az ablakon Az én babám ollyan csalfa Mind az ablakon hallgatja.	Már én nem beszélek nagyon, Mert kihallik az ablakon. Az én babám ollyan csalfa, Mindig oda kün hallgatja.
Elmehetsz már házam előtt Nem leslek már mint az előtt Lám az előtt vigyáztalak örült Szivem ha láttalak. Balaton melléki dal.–	

Baki Gábor gyűjteményének 18. darabja az *Erdő, erdő de magas vagy*[93] kezdetű népdalszöveg. Ezt Erdélyi két versszakkal, „Pápa, Rábaköz" területtel közli (II. 225. sz.),[94] Baki ellenben „Győrből" valóként jelzi a hét versszak-

91 *Uo.,* 507.

92 Vizsgálja és értelmezi Erdélyinek a kéziratokra írt különböző jeleit Csörsz Rumen István is, *A* Népdalok és mondák…, *i. m.,* 626.

93 Legkorábbi előfordulását és kiadását Kultsár István lapjában lásd Csörsz, *Kultsár István…,* 159.

94 *Népdalok és mondák, i. m.,* II, 508.

ból álló verset, mely némileg eltér Erdélyi közlésétől (ami viszont a Hasznos Mulatságok egy 1825-ös közleményének részleteivel azonos, csak eltérő sorrendben):

Baki 18. sz.

Erdő, erdő de magas vagy
Én galambom de messze vagy
Ha az erdőt le vághatnám
Galambomat megláthatnám.
–
Az én rózsám szemöldöke
Többet ér mint a' hat ökre
A' hat ökre Szántó vető
Az én rózsám Szántóvető
–
Az én ró'sám Szeme Szája
Többet ér mint a' pajtája
A pajtája fekete gyáSz
Az én rózsám arany KaláSz.
–
Kerek erdő sürü levél
A' Szép asszony szép lyánt nevel
Miota felnevelkedtem
Mindig a Szépet Szerettem
–
Eszemadta teremtette
Kék a Szemed nem fekete
Kék a' szemed piros a Szád
Huncfut a' Ki haragszik rád
–
Buzát arattam Keresztbe
Nem tudom hány van ezekbe
A' mennyi szem van ezekbe
Annyiszor jussak eszedbe

Erdélyi II. 225. sz. (2 versszak)

Erdő, erdő de magas vagy!
Tőlem kedves de messze vagy!
Ha az erdőt levághatnám,
Az én rózsám megláthatnám.

Erdő nincsen zöld ág nélkül,
Mező sincsen virág nélkül:
Az én szivem sincs baj nélkül,
Mert távol van kedvesétől.

Meglehet, hogy az egyes strófák tagolásának írásmódja csak következetlenség, a versszakok vízszintes vonallal való elválasztása pedig csupán a tagolást segítette, a versszakok számának jelzése helyett. Mégis nemegyszer az a mai olvasó benyomása (az Erdélyinek beküldött egyéb kéziratos gyűjteményeket is ideértve), hogy a feljegyző egy, az adott szöveg valamely más dallammal élő válto-

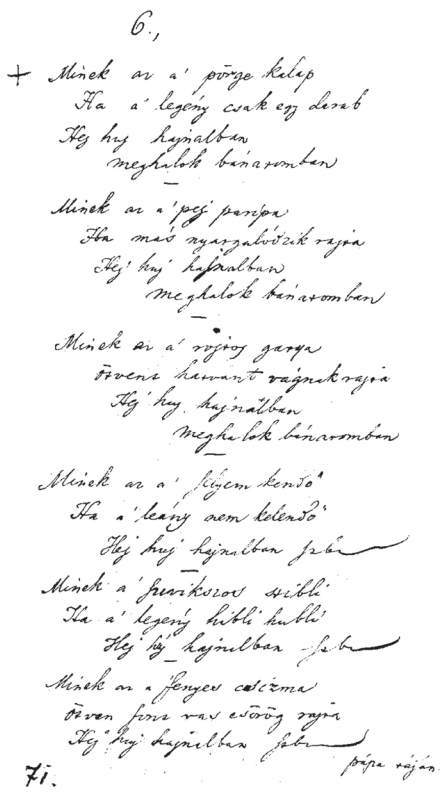
6.,
+ Minek az a' pörge kalap
Ha a' legény csak egy deres
Hej huj hajnalban
meghalok bánatomban
Minek az a' pej paripa
Ha más nyargalózik rajta
Hej huj hajnalban
meghalok bánatomban
Minek az a' rojtos garga
övenc hevenő vagnak rajta
Hej huj hajnalban
meghalok bánatomban
Minek az a' fejem kendő'
Ha a' leány nem kelendő'
Hej huj hajnalban
Minek a' fürtikszor szőlő'
Ha a' legény hitlen hütlen
Hej huj hajnalban
Minek az a' fenyer csizma
Ötven forint van ennek rajta
Hej huj hajnalban
Pápa táján
71.

zatára is gondolt. E vers esetében a szájhagyományos továbbélés is valószínűsíti ezt, mert a Baki Gábor által leírt vers első két versszaka fennmaradt dallammal együtt, melyek közül az *Erdő, erdő…* a nyelvterület egészén igen változatos dallamokkal és különböző szövegekkel kapcsolódott össze. Előadásmódjára egyaránt jellemző a poco rubato és a tempo giusto. Ugyanakkor az Erdélyi által második versszakként közölt *Erdő nincsen zöld ág nélkül* recitatív dallamossággal és parlando rubato előadásmóddal jár, többek közt a bukovinai székelyek dalanyagában mint keserves.[95]

Baki Gábor gyűjteményében a 6. dal a *Minek az a' pörge kalap,* melyet Erdélyi a II. kötetben adott ki a 464. szám alatt, apró különbségeket leszámítva (pl. aposztróf nélküli a betűk, a *Minek…*-mondatok végén kérdőjel, a refrén első sora után stb. jelzet) változatlanul. Ebben Dudart tüntette föl helynévként.[96] A hat versszakból álló dalszöveget Baki Gábor „Pápa táján" valóként jelezte.

Egy másik gyűjtő, Pécsi István 1846-ban küldte el gyűjteményét az akadémiai szerkesztőnek.

Szinnyei József többek közt ezt írta róla: „Péchy István, volt tanító és szőlőmívelő, szül. 1817. okt. utolsó hetében Nagy-Kőrösön […] atyja szegény sorsú földmíves." A gimnáziumot 1837-ben Kőrösön végzi el, „a bölcseletit 1839-ben", majd Debrecenben folytatja tanulmányait 1843-ig, ahol teológiát is végez. 1844-ben „innét április elején Ádám Mihály, akkori tisza-vezsenyi lelkész meghívta tanítónak, mely állásban 1844–1870-ig maradt". Azután a „tanítóság-

95 Így gyűjtötte Kodály Zoltán 1914-ben Andrásfalván, KF 226a). *Erdélyi Magyarság: Népdalok,* Közzé teszik Bartók Béla, Kodály Zoltán, Bp., Rózsavölgyi és Társa, 1921 (Reprint: 1987), 51. sz., Tari Lujza, *Hungarian Folk Music collected by Zoltán Kodály Phonograph Cylinders,* Bp., Hungaroton Classic, HCD 18254–55, I/17. Megjegyzendő, hogy az alább tárgyalandó Pécsi István-féle gyűjteményben ezzel a versszakkal kezdődik a 45. szám: *Erdő sincsen zöld ág nélkül.*

96 *Népdalok és mondák, i. m.,* II, tartalomjegyzék, 503.

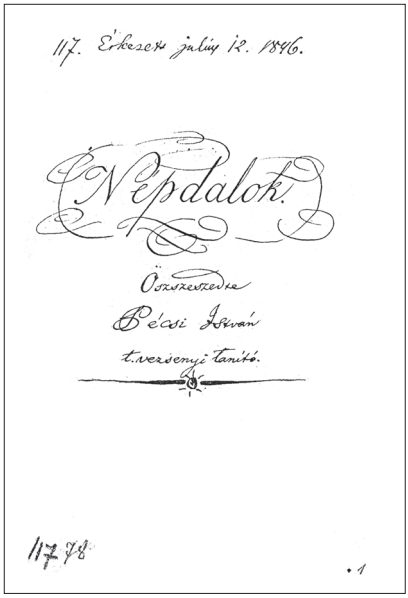
117. Érkezett július 12. 1846.

Népdalok.

Összeszedte

Pécsi István

t. versenyi tanító.

1178

1

ról lemondva" szólészkedett. Az Egyetemi Philológiai Közlönyt idézve azt írja továbbá, hogy „1882-ben szőlős gunyhójában tengeti nyomorult életét […] a szőlőkapálás szüneteit arra használja, hogy a görög classikusokat magyarra fordítsa". Pécsi nyelvtehetség: a latin és a görög nyelv után megtanul németül, franciául, olaszul, sőt a héber nyelvben is jártasságot szerez. Népdalgyűjteményét két év gyűjtésére (vagy a népélet passzív megfigyelésére) alapozta: Tiszavezsenyre érkezése után két évvel, 29 évesen készítette.[97] Gyűjteménye tartalma részben az összeírás helyét, az Alföld népdalszöveg-készletét képviseli.

Pécsi István gyűjteményének anyagát Erdélyi János a *Népdalok és mondák* III.

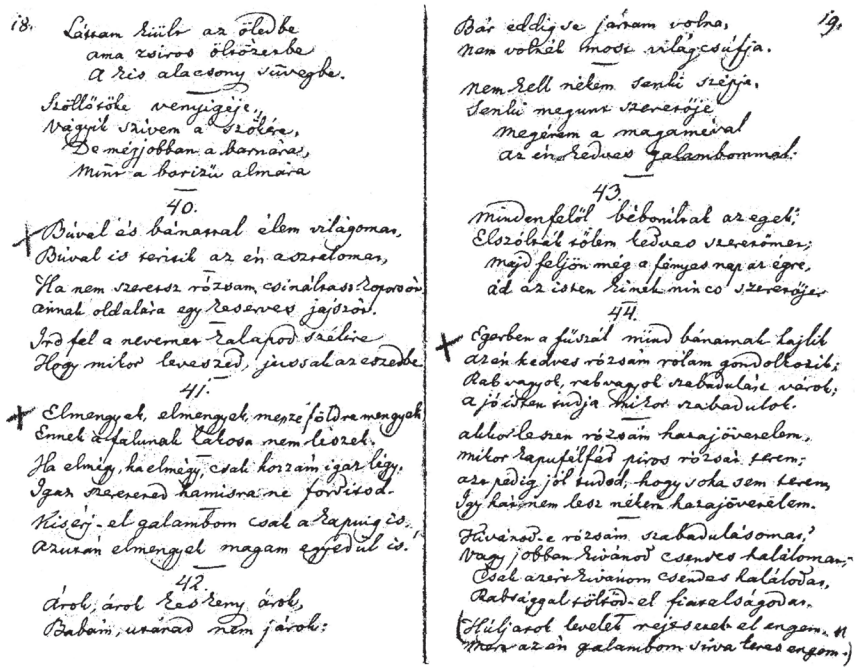
18. Látszan kiült az ölembe
ama zsiros ölőzsebbe
a kis alacsony szűrcbe.
Szőllőtőke vesnyigeje,
Vágyik szívem a szőlőre,
De méjjobban a babára,
Mint a borizű almára

40.
Bával és bánattal élem világomat,
Bival is szerzik az én szerelmemet,
Ha nem szeressz rózsám csinálhass koporsót
annak oldalára egy keserves jajszót.
Írd fel a nevemet valahol szélire
Hogy mikor leveszed, jussak az eszedbe

41.
Elmenyek, elmenyek, menyecskét ne menyek
Ennek a falunak kalosa nem lesz rek.
Ha elmény, ha elmény, csak hozzám igaz légy,
Igaz szeressed hamisra ne fordítsad.
Kisérj el galambom csak a kapuig és,
Azután elmenyek magam egyedül is.

42.
Árok, árok, kerek árok,
Babám, uramat nem járok:

19.
Bár eddig se járam volna,
Nem voltál hogy világcsúfja.
Nem kell nékem senki szépje,
Senki megunt szeretője
Megyérem a magaméval
Az én kedves galambommal.

43.
Mindenfelől bébonibat az egek;
Előzőbbál tőlem kedves szerelmem;
Majd feljön még a fényes nap az égre,
Ad az isten tinek minden szerencsét.

44.
Gyerben a fűvel mind bánatnak tajtik
Azért kedves rózsám rólam gondolkozik;
Rab vagyok, rabnagyok szabadulásra várok,
A jó isten tudja mikor szabadulok.
Akkorlesz rózsám harajöverelem,
Mikor kapufelfáid piros rózsái teszem;
Azt pedig jól tudod, hogy soha sem teszem,
Így hát nem lesz nékem harajöverelem.
Fűvárod-e rózsám szabadulásomat,
Vagy jobban fűvárod csendes halálomat,
Csak azért fűvajom csendes halálodat,
Rabtársaddal tőlted el szabadságodat.
(Külsárol levelet nejszeek el engem. A
Most az én galambom siva levet engem.)

97 Szinnyei közli Pécsi fordításainak, irodalmi munkáinak jegyzékét is, vö. Szinnyei, *i. m.*, X, 1, 657–658.

kötetébe dolgozza be, melyben a 109 versből álló gyűjteményből huszonhárom verset közöl „Tisza-Vezseny" helynév-jelzettel.[98] E faluból más gyűjtemény nem érkezett, csak Pécsi Istváné, melyre Erdélyi feljegyezte „117. Érkezett julius 12. 1846" – ami szerint Pécsié volt a 117. küldemény, mely beérkezett az Akadémiára.

Az alábbiakban a *Népdalok és mondák* III. kötetében lévő, Pécsi István gyűjtéséből származó darabok közül veszünk sorra néhányat Erdélyi János számsorrendjében.

A 8. szám Erdélyi kiadásában Pécsi István gyűjteményének 85. darabja a 37. lapon, az első versszak mellett piros kereszttel *(Fölszántatom a kőrösi nagy utcát).* Néhány ortográfiai különbségtől eltekintve azonos a két vers.

A 9. kiadott szöveg Pécsi István gyűjteményének utolsó előtti darabja 109. szám alatt a 49. lapon *(Szeretnék én páva lenni).* Az ugyanitt található 110. dal *(Usz kutyám! Fogd meg ha vén…)* mellett is kereszt áll, de az nincs meg a kiadott kötetben.

Az eltérő szövegű, ismételt versorral egy versszakból álló 12. népdal a számos más gyűjteményben is feljegyzett *Csak azért szeretek falu végin lakni,* mely Pécsi gyűjteményében a 72. szám alatt található (32). Az előbbi szöveg, illetve a *Csak azért szeretem a magyar menyecskét*[99] kezdetű vers egy, a XIX. században igen népszerű *Krakowiak*-dallamhoz kapcsolódott, mely vokális dallamként több kottás kéziratos gyűjteményben megtalálható.[100] A dallam eddig ismert első hangszeres kottás feljegyzése 1818–1820 körüli, *Krakoviánka* címmel.[101] 1827-ben Rothkrepf (Mátray) Gábor a Hunnia című lapban adta ki egy hangszeres feldolgozását (lásd képünkön a következő lapon; fődallam a 9. ütemtől kezdődően), majd több más kiadványban megjelent.[102] Mind a jellegzetes lengyel ritmussal (Gömör megye, Moldva stb.), mind magyar ritmikával (Dunántúl) máig élő dallam,[103] mely a XIX. században számos más hasonló ritmusú szöveggel és dallammal összekapcsolódott (például a *Végigmentem egy asszonynak / embernek az udvarán* kezdetű dal *Szeretőmet látom…* szövegű 3–4. sora). Pécsi István alföldi feljegyzéséhez dallammal Kiss Dénes 1844-es dunántúli gyűjteményének két különböző dallamot rögzítő, *Csak azért szeretem a magyar menyecskét* szövegű feljegyzését állíthatjuk változatként.[104] Tóth István kottás gyűjtemé-

98 *Népdalok és mondák, i. m.,* III, 8–9, 12–30, 164. és 260. sz.

99 Első előfordulásai: Csörsz, *Kultsár István…, i. m.,* 158.

100 Lásd Kodály Zoltán, Gyulai Ágost, *Arany János népdalgyűjteménye,* Bp., Akadémiai, 1952, 69. sz., 66., Kerényi György, *Népies dalok,* Bp., Akadémiai, 1961, 198. sz., 225; Tari, *„Különmbb féle magyar Nóták…", i. m.,* 42. sz., 45.

101 Tari, *„Különmbb féle magyar Nóták…", i. m.,* 45.

102 Megvan Bartay Ede, *50 népies csárdás* című kiadványában is (Pest, 1850 k., 26. sz., 33).

103 Példák: www.zti.hu/online adatbázisok/publikált népzenei felvételek.

104 *Kiss Dénes kézirata, i. m.,* 1844, 11a–b.

nyéből a *Tsak azért szeretek a' Kunságba lakni* dallamfeljegyzés kínálkozik területi párhuzamként.[105]

A két versszakból álló 13. szöveg Pécsi István gyűjteményében 70. számmal, a 31. lapon található *(Eszem a te istenedet).* Az első versszak mellett piros kereszt áll. A kötetben szereplő vers írásmódja megegyezik a kéziratéval, a második versszaknak csak az eltéréseit jelöljük.

Erdélyi III. 13. sz.	Pécsi 70. sz.
Kimentem én a kis kertbe,	kiskertbe
Arczczal borultam a földre,	borúltam
Még se láttam a kit kéne,	Még se látom akit kéne
Kit a szivem kedvelene.	Kit a szivem kedvellene.

A két versszakos 14. szám Pécsi Istvánnál a 62., a 27. lapon: *Már én többet éjszaka nemjárok*. Erdélyi ezt is megjelölte az első versszak melletti piros kereszttel. Néhány ortográfiai eltérés:

105 *Kis Kún Filepszállási Orgonista Kántor Tóth István által le kótázott Áriák és Dallok verseikkel 1832.* A kézirat kottás része végén újabb évszám: „D. I. Vége. Izsák 7. Jul. 1843." MTAKK RUI 8r. 63. *Tsak azért szeretek…*, 59. sz., 35. Tóth gyűjteményéről: Paksa Katalin, *Magyar népzenekutatás a 19. században,* Bp., MTA ZTI, 1988 (Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez, 9), 20–21; Tari Lujza, *A megváltozó hagyomány Tóth István dallamgyűjteménye alapján = Folklorisztika 2000-ben: Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára,* I–II, Bp., Magyar Néprajzi Társaság, 2000, II, 456–468; lásd még jelen kötetben Kobzos Kiss Tamás írását!

Erdélyi III. 124. sz.	Pécsi 62. sz.
Már én többet éjtszaka nem járok,	éjszaka
Mert megtudják hogy szeretőt tartok,	
Rászokott a szemem az intésre,	
Gyenge karom az ölelgetésre.	
Már ezután kis kalapot veszek,	vészek,
És melléje rozmaringot teszek,	tészek,
Szagos leszek a merre én járok,	amerre én járok
Annál jobban szeretnek a lányok.	

15. szám alatt találjuk négy versszakkal Erdélyi kötetében Pécsi István gyűjteményének 57. darabját a 25. lapon, melyet a versnél *Ve'seny felé látok eget*, a tartalomjegyzékben *Vezseny felé…* formában találunk meg; Erdélyi ez utóbbit veszi át. Pécsi – jellel választott el minden versszakot. Erdélyi változtatásai:

Erdélyi III. 15. sz.	Pécsi 62. sz.
Vezseny felé látok eget,	
Ott látok egy bús fölleget;	
Ha Vezseny felé fordulok,	fordúlok,
Talpig gyászba beborulok.	Talpíg gyászban béborúlok.
Álnok hitü, de megcsaltál,	Álnokhitű
De kedves szeretőm voltál!	voltál,
Azt kivánom hogy az halál	
Ragadjon el, ha rád talál.	
Eddig rózsám, enyém voltál	voltál,
Csalárd szived nyugszik másnál,	szíved
Jobb-e hát más mint én voltam?	más, mint én voltam,
Pedig érted majd megholtam.	
Nem tudtam volna gondolni	gondolni,
Hogy egy álnok meg fog csalni,	megfogcsalni,
De megcsalt egy gonosz lélek,	
Már ezután mindig félek.	mindég

16. szám alatt olvashatjuk Erdélyi III. kötetében a három versszakos *Búsul a gerlicze madár* kezdetű verset, mely Pécsinél 55. szám alatt a 24. lapon található.

A *Ve'seny felé…*-hez hasonlóan ennek versszakait is – jel választja el egymástól. A gyűjteményben piros kereszt van az első versszak mellett. Eltérések:

Erdélyi III. 106. sz.	Pécsi 55. sz.
Búsul a gerlicze madár,	
Minden erdő szélin leszáll,	leszál,
Hát a szegény szolgalegény,	szolga legény
Mikor utra indul szegény?	Mikor útra indúl szegény.
Búsuljon már, ki nem élhet,	
Búsuljon a kutya többet,	
Bolond volnék, ha busulnék,*	búsulnék,
Ha szeretőd nem tartanék.*	
Tartottam is egy kis barnát,	
Kiért szólt az egész világ.	szóll az egész világ,
Egész világ rólam beszél,	
De azt mind elfujja a szél.	elfújja

A vers első versszaka változatos formában fennmaradt a népzenében, a csillaggal jelölt két sor pedig megvan Baki Gábor gyűjteményének fentebb jelzett részében.

17. szám alatt találjuk Erdélyinél három versszakkal, csakúgy mint az eredetiben Pécsi gyűjteményének 53. darabját: *Szóll a világ, mit hajtok rá* (23). Változtatás nélkül közli, kivéve a *szóll / szól* cserét, valamint az első versszak ékezetes és anélküli írásmódját. A gyűjteményben piros kereszt van az első versszak mellett.

Két versszakos az eredetihez hasonlóan a 18. szám, mely Pécsi gyűjteményének 52. darabja: *Ide kékellik a Mátra* (22). Változtatás nélkül közli Erdélyi, kivéve a *nyílik* és *úgy* szavak ékezet nélküli írásmódját. A piros kereszt itt is megvan.

Egyetlen versszak a 19. szám, *Szép a csikó ha szépen fölnyergelik,* mely változtatás nélkül került át a kiadványba Pécsi gyűjteményéből. Ott a 49. számot viseli (21), kereszttel megjelölve.

Erdélyi 20. dalközlésének forrását Pécsi gyűjteményében a 45. szám alatt találjuk: *Minden bokor a szállásom* (20). Apró írásmódbeli eltéréseken kívül egyetlen eltérés a három strófán belül a 2. versszak második sorában van.

Erdélyi III. 20. sz.	Pécsi 45. sz.
Nincsen nekem édes anyám,	
Ki szánó szemet vessen rám,	Ki szánó szemeket vessen rám,
Idegenből lett mostohám,	
Az is mindig haragszik rám.	mindég

A három versszakos, 21. számmal kiadott dalszöveg Pécsinél a gyűjtemény 44. darabja a gyűjtő által számozott 19. lapon, mely mellett Erdélyi szokásos jelölését, a keresztet találjuk *(Egerben a fűszál mind bánatnak hajlik)*. Az utolsó fél versszakot azonban nem közölte, azt zárójelbe tette (lásd a 408. lapon közölt képünk jobb oldalán).

Pécsi 44. sz.

Egerben a fűszál mind bánatnak hajlik,
Az én kedves rózsám rólam gondolkozik;
Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok,
A jó isten tudja mikor szabadulok.

Akkor leszen rózsám hazajövetelem,
Mikor kapufélfád piros rózsát terem;
Azt pedig jól tudod, hogy soha sem terem,
Igy hát nem lesz nékem hazajövetelem.

Kivánod-e rózsám, szabadulásomat?
Vagy jobban kivánod csendes halálomat;
Csak azért kivánom csendes halálodat,
Rabsággal töltöd-el fiatalságodat.

Ezután következik az Erdélyi által zárójelbe tett fél strófa:

Húljatok levelek rejtsetek el engem
Mert az én galambom sírva keres engem.

Erdélyi III. kötetének 22. szövege Pécsi gyűjteményében a 41. sorszámmal olvasható (18): *Elmengyek, elmengyek, messze földre mengyek*. Változtatás nélkül, mindhárom versszakkal közli Erdélyi, kivéve, hogy a kéziratban az utolsó sorban is *mengyek* és nem *megyek* áll, a kezdő *Kisérj-el* pedig ebben a formában íródott (lásd a 408. lapon közölt képünk bal oldalát).

A szöveg a nyelvterület több pontján, de különösen a Palócföldön és a Székelyföldön fennmaradt, s a régi stílus különböző stílusrétegeihez, illetve dallamtípusaihoz kapcsolódik (a palóc területen például kedvelt dudanóta).

A három versszakból álló 23. kinyomtatott szöveg Pécsi gyűjteményének 40. darabja: *Búval és bánattal élem világomat* (18).

Búval és bánattal élem világomat,
Búval is terítik az én asztalomat.

Ha nem szeretsz rózsam, csináltass koporsót,
Annak oldalára egy keserves jajszót.

Ird fel a nevemet kalapod szélire,
Hogy mikor leveszed, jussak az eszedbe.

Erdélyi III. kötetének 24. dala Pécsi Istvánnál a 37. szám: *Hogy tudott kend rózsám ide jönni idejönni,* mely néhány írásmódbeli különbségtől eltekintve azonos a közölt szöveggel. Eltérések Pécsinél az *idejönni* kétféle írásmódján kívül: a *ficamodni*t nem *cz*-vel írta, az 5. sorban a második *de nem merek* helyhiány miatt így rövidítette: *de ñ merek,* az *attól félek* végén pedig felkiáltójel áll.

A 25. számú a *Fekete pántlikám fujdogálja a szél* Pécsi kéziratában a 37. számot viseli, két versszakkal. Erdélyi mindkét versszakot közli, a második versszakban az alábbi eltéréssel: az eredetiben *az enyim elvetted* helyett *az enyém* … áll.

Erdélyi az első versszakot már a *Népdalok és mondák* II. kötetében, 374. számmal (511) közölte, további három másik versszakkal, melyhez a tartalomjegyzékben „Nagy-Kőrös"-t adta meg.[106] Felmerülhet, hogy mivel Pécsi István nagykőrösi születésű volt, pótlólag elküldte még e vers egy másik változatát, vagy levelet mellékelt küldeményéhez, melyben ezt az eltérést például kiemelte.

Az antológia III. kötetében a négy versszakos 26. számot Pécsi gyűjteményének 13–14. lapján, a 29. szám alatt találjuk *(Este későn ne járj hozzám).* Erdélyi a teljes verset közölte a kéziratból. A szövegben egyetlen jelentésbeli eltérés a *szivből,* illetve a *színből,* a többi írásmódbeli eltérés:

Erdélyi	Pécsi
Este későn ne járj hozzám,	
Mert nagy vigyázat van reám;	
Ha eljösz is, lassan járjál,	eljössz
Ablakomon hallgatózzál.	

106 *Népdalok és mondák, i. m.,* III, 511.

Kopogtasd meg ablakomat, Majd kinyitom az ajtómat, Meg is vetem az ágyamat, Rá fektetem galambomat.	Kopogtasd-meg Meg-is Rá-fektetem
–– Nem mind arany, a mi fénylik Nem gyémánt, a mi tündöklik, Nem szeretőd az mindegyik, A ki szivből hizelkedik.	 Nem gyémánt a mi Nem szeretőd a mind egyik, A ki színből hízelkedik.
Hiába kelsz, hiába jársz, Hiába taposod a sárt, Mert én rózsám, gyenge vagyok, Nem is kendhez való vagyok.	Hiába kelsz, hiába jársz! Mert én rózsám gyenge vagyok,

Ennek a versnek egyetlen ismert korabeli dallamfeljegyzése (bár csak egy versszakkal) Tompa Mihály 1844-es, *Dalfüzér* című kottás gyűjteményében található.[107]

107 Pogány Péter, Tari Lujza, *Dalfüzér 1844: Tompa Mihály kéziratos, kottás népdalgyűjteménye*, Miskolc, Hermann Ottó Múzeum, 1988, 32. sz.

Erdélyi III. kötetének 27. szövege Pécsinél a 15. szám alatt található (7, *Megérem még azt az időt*). Erdélyi a teljes verset közölte (az első versszak mellett kereszt), apró eltérésekkel:

Erdélyi	Pécsi
Megérem még azt az időt,	
Sirva mégy el kapum előtt,	Sírva mégy-el kapum előtt.
Megöleled kapufáját,	
Ugy siratod a gazdáját!	Úgy
Elmehetsz már házam előtt,	
Nem vigyázlak mint ezelőtt.	mint ez előtt.
Szólok hozzád egy vagy kettőt,	Szóllok hozzád egy-vagy kettőt,
De azt sem ugy mint ezelőtt.	úgy
Elmehetsz már a kert alatt,	
Nem kérdik hogy ki lánya vagy;	ki lánya vagy?
Ha kérdik is, csak azt kérdik,	
Hány szeretőd lesz még őszig?	
Elmehetsz már én előttem,	
Szeretőt is tarthatsz tőlem;	
Meg is csókolhatd én tőlem,	Megis csókolhadd én tőlem,
Szemedre sem vetem, szivem.	Szemedre sem vetem szívem!

A korabeli kéziratos kottás gyűjtemények közül egyedül Tompa Mihályéban van meg ez a vers dallammal együtt (lásd a következő lapon).[108] A versből csak az első versszak első két sora azonos.

Az első versszak többféle dallammal, főként lírai megfogalmazású lassú tempójú előadásmóddal társulva fennmaradt a nyelvterület sok pontján. Egyik legkorábbi felvétele a Tompa kottás feljegyzésével szinte teljesen megegyező formában a Pátria lemezsorozaton található, Mohácsról.[109] A második versszak más dallamokkal főleg tempo giusto előadásmóddal társul.

108 *Uo.*, 44. sz.

109 Gr 105 Ba. Az 1941-es felvétel előadója, Balázs Pál 1865-ben született; idős korában is megőrizte a születése körüli kor zenei és előadói stílusát. Más dallammal emlékezetes szép előadás a visai Gáspár Péterné Fodor Sárié Kallós Zoltán 1964-es gyűjtésében AP 6211b), lásd www.zti.hu/online adatbázisok/publikált népzenei felvételek.

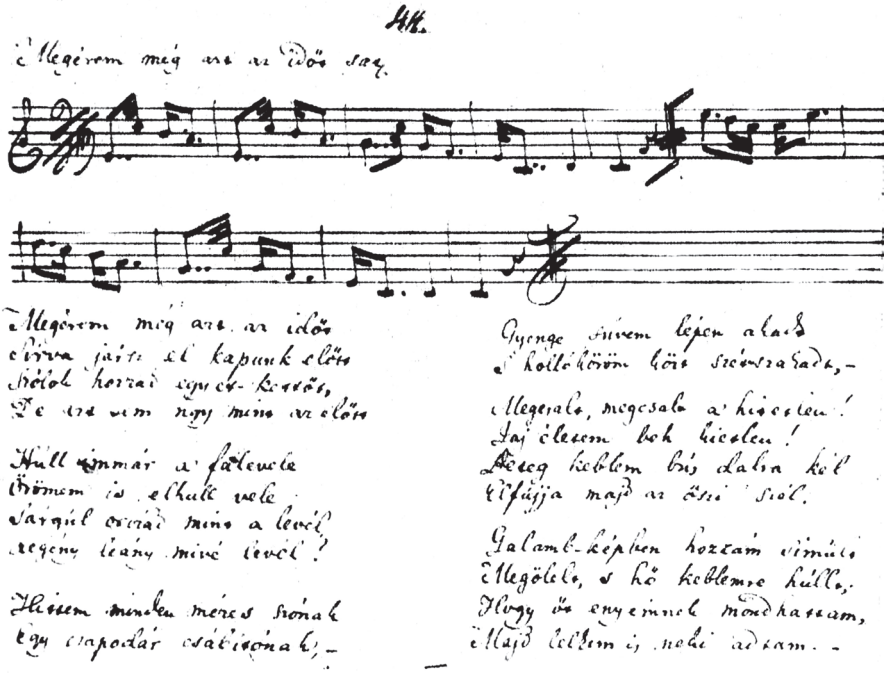

A 28. számú darab *De szépen megy az a hajó a vízen, a vízen* Pécsi István gyűjteményében a 3–4. lapon szerepel, 6. számmal. Erdélyi változtatás nélkül közölte. Korabeli kottás kéziratból nem ismerjük dallamát, ám ritmusképlete mintegy előlegzi az olyan későbbi kedvelt katonadalokat, mint a bukovinaiak által énekelt *Galac alatt most indult ki a hajó, a hajó, / Közepibe nemzetiszín lobogó* stb.[110]

A 29. számmal közölt *Sír a leány a kocsiba* Pécsi gyűjteményében a 2. lapon található (4. sz.). Erdélyi mindkét versszakát közölte; az első mellé piros keresztet tett, az elsőben apró változtatással: *az ő szülötte földiér* helyett *szülötte földeért* a közlésbeli szöveg. (A *Sírhat az az édesanya…* kezdetű második versszak máig él több területen, többféle dallammal.)

A III. kötet 30. darabja Pécsi István gyűjteményében a 2. szám, az első versszak mellett piros kereszttel. Néhány eltérés található a kézirat és a közlés között, például az egyes szavak ismétlésének elhagyása, melyet Pécsi ˙/.-vel jelölt, s amely ritmikai változtatást jelent a versben.

110 A Hadikfalváról Hímesházára (Baranya m.) került bukovinai székelyek közt 1983-ban Beréti Boldizsártól (sz. 1929.) gyűjtöttem, vö. MTA BTK ZTI Népzenei Adattár AP 13.256b). Jékely Zoltán Magyarvalkó énekhagyománya kapcsán a *Brăilából elindult a nagy hajó, / Négy sarkában nemzetiszín lobogó* kezdetű változatát illesztette be *Ősi földön, ősi jussal: Egy kalotaszegi falu élete* c. novellájába (1934–1935.. Jékely Zoltán, *Kalotaszegi elégia,* Bp., 2004, 49.

Erdélyi III. 30. sz.	Pécsi 2. sz.
Szerettelek, kedves babám, a nyáron, Fáradoztam tizenhárom határon; Hol erdőben, hol mezőben, hol sáron; Nem hagylak el, mig élek a világon.	Szerettelek, kedves babám, a nyáron, a nyáron Fáradoztam tizenhárom határon, határon, Hol erdőben, hol mezőben, hol sáron; Nem hagylak el, míg élek a világon!
Kedves babám, ha azt tudnád, a mit én, Jaj de igaz szivű leány vagyok én Álnoksággal megcsaltad a szivemet, A jó isten ugy áldjon meg tégedet.	Kedves babám! ha azt tudnád, amit én, amit én Jaj de igazszivü leány vagyok én! vagyok én! Álnoksággal megcsaltad a szivemet, A jó isten úgy áldjon meg tégedet!
Már ha elmégy, kedves babám, kivánom Hogy az ut előtted rózsává váljon, Még a fű is édes almát teremjen, Az én szivem téged el ne felejtsen!	Már ha elmégy, kedves babám, kivánom, kivánom Hogy az út előtted rózsává váljon, váljon, Még a fű is édes almát teremjen, Az én szivem téged elne felejtsen!

Az egy versszakos 164. dalszöveg Pécsinél a 21. lapon 50. szám alatt található: *Veres dinkaszőllő, avagy bajor,* amit változtatás nélkül közölt Erdélyi.

A 260. számú ballada Pécsi István gyűjteményében a 101. számot viseli (44–46). *A haláltáncz. – népmánc* – címet nem közölte Erdélyi. Pécsi István jegyzetét közölte viszont a gyűjtő nevével együtt. Erdélyi a szóbeli kiegészítés (46) mellé a szöveg bal oldalán piros hullámos vonalat rajzolt. Néhány szót, egyes szavakat és azok írásmódját megváltoztatta, így pl. a *jegyzés jegyzet*re, a *história történet*re változott, a *valamelly* szó eredetileg *ly, néje* helyett az eredetiben *nejét* áll, *bosszúból* szó eredetileg két *sz, táncoltatta* pedig *cz* nélküli. Apróbb eltérések a *biró* az eredetiben hosszú *í*-vel, *a mint* pedig egy szó. Pécsi „jegyzés"-e Erdélyinél így jelent meg:

> *Jegyzet*. Az egésznek ez a története: Szolnokban szeretett egy legény valamelly leányt, kit a biróénak mondanak; ennek néjét Sárinak hivták, innen a Sári biróék nevezet, de a leány nem szerette viszont; ezért a legény boszuból egy lakadalom alkalmával halálig tánczoltatta, t. i. a leány megszakadt; a mint ezt egy pór leánykától kivehettem.

Erdélyi még egy verset közöl Pécsi István gyűjteményéből a *Népdalok és mondák* III. kötet 269. száma alatt, ami Pécsinél a 23. szöveg: *Nincsen nékem jobb tanyám,* de „Zemplény"-t adja meg helynévként.[111] Természetesen lehetséges, hogy onnan is érkezett pontosan ugyanilyen szöveg, de a vers és írásmódja

111 *Népdalok és mondák, i. m.,* III, 509.

egyezik a kéziratban és a közlésben. Erdélyinél, akárcsak Pécsinél, mindössze egy versszak.

Nincsen nekem jobb tanyám,
Mint a babám udvarán,
Leterítem a subám,
Oda várom a babám.

Tanulságos lenne további gyűjtemények anyagának átvizsgálása és darabonkénti összehasonlítása az Erdélyi János által közölt szövegekkel. Ám zenekutatóként eredetileg nem a szövegek összehasonlítása volt a célunk. Már korábban is azért foglalkoztunk az akadémiai gyűjtésekkel, mert többek közt arra próbáltunk választ keresni, hogy a versek alapján meghatározhatók-e feltételesen a hozzájuk tartozó dallamok, továbbá hogy milyen dallammal élhettek az adott versek a gyűjtések időszakában.[112] Baki Gábor és Pécsi István gyűjteményének egyaránt vannak olyan darabjai, melyekhez az adott népzenei dialektusterületről, illetve a tágabb nyelvterületről származó dallamokat illeszthetünk feltételesen. Bár ilyen lehetséges dallamokra jelen dolgozatunkban is utaltunk, e helyen ezt a feladatot alaposabban nem végezhettük el, sőt a két gyűjteményt be sem mutathattuk teljes egészében.

Remélhetőleg fontosabb eredményt jelentett a szövegvizsgálat, két szempontból is. Az összehasonlítás megmutatta egyrészt, mely versek származnak kimutathatóan a tárgyalt gyűjteményekből, s azokon mit, mennyit változtatott Erdélyi János. Még ennél is fontosabb annak felismerése, hogy az I–II. kötet megjelenéséhez képest megváltozott Erdélyi közlésmódja. Igaz, ezt valójában csak akkor jelenthetnénk ki biztonsággal, ha a III. kötetnek valamennyi darabját megvizsgáltuk és az egykori feljegyző verseivel összehasonlítottuk volna. Egyetlen gyűjtemény, Pécsi István anyagának felhasználása viszont kétségkívül azt sugallja, hogy Erdélyi János ekkor már eltért korábbi módszerétől, a különböző gyűjteményekből származó szövegek összepárosításától, s elindult a tisztább folklorisztikai szövegközlés irányába, legalábbis egyes források szövegállapotának érintetlenebb, „elfogadóbb" közlésére törekedett.

Hiába magyarázta meg a II. kötetben módszerét, sokan mégis „fennakadtak" szöveg-összevonásain, keresték a kiadott kötetekben a saját beküldött verseiket, s kifogásolták, hogy az adott dalszöveg nem úgy van a vidékükön, mint

112 E kérdésekre is próbáltam felelni 1992-ben megvédett kandidátusi értekezésemben: *Kéziratos kottás gyűjtemények a XIX. század első felében.* Lásd még: Tari Lujza, *Die Zusammenhänge von Musik und Text in 'Volkslieder Sammlungen' Manuskripten des frühen 19. Jahrhunderts = Latviešu folkloras krātuve. Folklore Conference Folksong: Text and Voice: Lielupe, September 20–24,* eds. Kārlis Arājs, Aldis Pūtelis, Riga, Literatūras un mākslas institūts, 1994, 18–22.

ahogyan megjelent, illetve mint ahogyan azt beküldték az akadémiára. Lehet, hogy az időhiány miatt egyszerűbb volt kimásolnia Pécsi gyűjteményének egyes darabjait, s azokat pontosan vagy apró változtatással közölnie, mint további megfelelő részleteket keresni hozzájuk. Egyre kevesebb gyűjtés érkezett be hozzá? Ez részben igaz, de még mindig elég sok olyan szöveg állt a rendelkezésére, melyeket nem használt fel. Azzal is hamar szembesülhetett, hogy az általa közölt versek a bizonyára nem túl nagy számú olvasóréteg körében a használat során elég gyorsan megmerevedtek, azaz úgy kezdték őket terjeszteni, ahogy ő közölte azokat, ahogyan pedig – ő tudta legjobban – a versek sosem éltek.

Nem tudjuk, miért választotta Pécsi István versei esetében az eredeti gyűjtés közreadását. Úgy gondolom azonban, hogy a felsorolt lehetséges okokon kívül fontosabb ok, hogy a III. kötet szerkesztésének időszakára már nem annyira a nép erkölcsére és ízlésére kívánt a versekből választ kapni. Sokkal inkább a szövegek szerkezete, ritmikája, felépítése és nem utolsósorban dallama kezdte foglalkoztatni.[113] Ahhoz pedig 1846-ban egy olyan gyűjteményt kapott Pécsi Istvántól, az Alföldön született, ott működő, a néptől nem idegen, művelt falusi tanítótól, amelynek készítője a jelek szerint nem más gyűjteményekből vette a dalszövegekhez a mintákat. Gyűjteménye betöltötte azt a feladatát, hogy a nép köréből származó, elsősorban a pórosztály ajkán élő dalszövegeket tartalmazott. Ha Erdélyi Jánosnak módjában állt volna folytatni a kiadást, nagy valószínűséggel eltért volna a kompiláció módszerétől, a típusalkotáshoz pedig megtalálta volna a megfelelő módot. A hatalmas munkáért azonban, amit a kiadásokkal végzett (dallamok nélkül, szövegeket párosítva vagy tisztán), ma is fejet kell hajtanunk.

113 Jól mutatják ezt a szabadságharc leverése utáni bujdosásában írt jegyzetek. Vö. Lukácsy, *i. m.*; T. Erdélyi, *i. m.*